

Privatizáció, bizalom és populizmus Magyarországon

Jelige: HIT 479

A dolgozat lezárásának dátuma: 2015. január 6.

Tartalom

A dolgozat lezárásának dátuma: 2015 január 7.	1
1. Bevezetés.....	3
1.1 A téma tisztázása, relevanciája, jelentősége	3
1.2 A módszertanról.....	4
1.3 A dolgozat felépítése.....	6
1.4 Elméleti bevezető	6
1.4.1 Privatizáció	6
1.4.2 Bizalom	12
1.4.3 Populizmus.....	18
1.5 Két esettanulmány; a Tocsik-ügy és a Malév privatizációja	22
1.5.1 A Tocsik-ügy és értékelése	22
1.5.2 A Malév-privatizáció és értékelése	25
2. A háromdimenziós modell.....	29
2.1 A háromdimenziós modell mibenléte és kiindulópontja	29
2.2.1 A modell politológiai dimenziója.....	30
2.2.2 A Tocsik-ügy politológiai dimenzióban	31
2.3 Közgazdasági dimenzió	31
2.3.1 A modell közgazdasági dimenziója.....	31
2.3.2 A Malév-privatizáció közgazdasági dimenzióban	32
2.4 Gazdaságpolitikai dimenzió	34
2.4.1 A modell gazdaságpolitikai dimenziója	34
2.4.2 A Tocsik-ügy és a Malév-privatizáció gazdaságpolitikai dimenzióban	34
2.5 A modell összefoglaló táblázata	37
2.6 A modell forrástáblázata a 12. ábra alapján.....	38
3. Konklúzió.....	38
3.1 Összefoglalás	38
3.2 Következtetések.....	39
3.3 Alternatív magyarázatok, fennmaradó kérdések	40
3.4 További kutatási irányok.....	41
3.5 Megoldási javaslatok	41
4. Felhasznált irodalom	42

1. Bevezetés

1.1 A téma tisztázása, relevanciája, jelentősége

Valójában nem egy témát ölel át a dolgozat, hanem hármat is; a privatizációt, a bizalmat és a populizmust. Ezeket a témákat térben Magyarországon, időben a transzformáció kezdetétől napjainkig helyezem el, bővebb kifejtésükre pedig valamivel később keríték sort.

Gyakori nézet a hazai publicisztikákban, hogy Magyarország elrontotta a rendszerváltást (pl. Jámbor 2012), ezt a nézetet helyenként azzal támasztják alá, hogy alacsony a piacgazdaság és a demokrácia elfogadottsága (Pew Global Attitudes Survey 2009) és vannak rétegek, amelyek inkább visszavárnák a szocializmust (Wirth 2013). Esetenként arról is olvashatunk, hogy a kormányzat a privatizációt követően újra növeli az állam szerepvállalását a gazdaságban, egyesek pedig egyenesen az állam által vezérelt gazdaság visszatérését vizionálják, melyet a paternalizmus és az önszerveződés hiánya megfelelően legitimál (Tölgyessy 2014). A tágabb közéleti kontextusból kiindulva nyer aktualitást a privatizáció, a bizalom és a populizmus szerepe, mint a fent említett, vélt, vagy valós jelenségek lehetséges tudományos magyarázatai. A dolgozat módszertani logikájához a következő kérdés vezet el: hogyan jutottunk idáig?

Dolgozatom hipotézise ennek megfelelően a következő. A rendszerváltás utáni Magyarországon a privatizáció folyamata rombolta a bizalmat, a privatizáció folyamatából eredő bizalomhiány pedig felerősítette a populista jelenségeket, mindez a privatizáció negatív megítélésében is meglátszott. A dolgozatban tehát a következő kérdésekre keresem a választ. A privatizáció hosszú távú hatásai milyen kapcsolatban állnak a bizalom szintjével? Ez a kapcsolat miként hat a populista tendenciákra? Létezik-e ebben az értelemben 'elrontott' rendszerváltás, elrontott privatizáció? A felsorolt kérdésekre a konklúzióban adok választ.

Mindhárom egymáshoz kapcsolt témakörnek igen kiterjedt nemzetközi irodalma van, dolgozatomhoz azonban elsősorban magyarországi, illetve Magyarországra vonatkozó források kellenek, amelyek száma sok tekintetben korlátozott. A privatizáció esetében, főként Mihályi Péter, valamint Báger Gusztáv és Kovács Árpád munkája nyomán, közgazdasági elemzésekből nincs hiány, azonban a privatizáció politológiában releváns hatásai csak kis mértékben és érintőlegesen feldolgozottak. A bizalom kérdéskörét csak a 2000-es évektől kezdték komolyabban kutatni Magyarországon, ami azt jelenti, hogy a rendszerváltás utáni első évtized ilyen értelemben csak részben van feltárva, bár az ezt követő időszakról,

közgazdasági oldalról például Györffy Dóra, politikatudományi oldalról többek közt Boda Zsolt munkáinak köszönhetően, lényegesen több forrás áll rendelkezésre. A populizmus témakörét sokan, sokféleképpen ragadták meg, de Magyarországra vonatkozó tudományos igényű munka kevés van, a populizmus értékelését tekintve pedig így is nagy a megosztottság. Én többek közt Bayer József és Takis Pappas munkáját fogom felhasználni.

A rendszerváltás utáni privatizáció Magyarországon máig egy sokat tárgyalt, népszerű téma nem csak a közgazdászok, hanem a közélet szereplői számára is. Ahogy korábban már megjegyeztem, a privatizáció átfogó politikatudományi elemzése még nem történt meg. A dolgozat új szempontokkal szolgálhat a maga kontextusában, hiszen a populizmus túlnyomórészt, az intézményi bizalom részben politológiai vonatkozásokkal bír. Az intézményi bizalom egy viszonylag jól mérhető jelenség, ami azt jelenti, hogy magyarázóereje a privatizáció értékelésére nagy lehet.

Ahogy Boda és Medve-Bálint (2012: 45) is állítja: az új demokráciákban az intézményi bizalom alacsony szintje az intézményi működés kedvezőtlen percepciójával magyarázható, ez a felismerés pedig új irányt szabhat az intézményi bizalommal foglalkozó kutatásoknak, ha az intézményi működés és annak állampolgári megítélésére helyeződik a hangsúly. A dolgozat ennek megfelelően a kormányzati működés és annak megítélésére vonatkoztatóan szeretne következtetést levonni, ahogy a fentebb felvetett kérdésekből kiderül.

A populizmus témáját illetően előrevetíteném, hogy nem csak a közéletben, hanem a közgazdaság- és politikatudományban is erősen vitatott, illetve problematikus a populista jelenségek értelmezése, erről bővebben írok a populizmus résznél. A dolgozatban a privatizáció és a bizalom kontextusában világítanám meg a populizmus működését, remélve, hogy az említett probléma megoldásához közelebb visz.

1.2 A módszertanról

A dolgozat célja felállítani egy modellt a privatizáció, a bizalom és a populizmus Magyarországra vonatkozó hatásmechanizmusára. Ennek megfelelően, első lépésben bemutatom a három témában fellelhető forrásokat, ami a dolgozat központi részét is fogja képezni egyben. Ezen bemutatásnak nem a teljes körűség a feladata, hanem a modell megalapozása, ezért e három, meglehetősen kiterjedt témában a következő szempontok szerint emelek be forrásokat a dolgozatba:

- ✧ kvantitatív munkák a lakossági véleményekről a három témával kapcsolatban
- ✧ összefoglaló munkák a három témában
- ✧ adott témában másik kettő témára vonatkozó következtetést tartalmazó munkák¹

Maga a modell, tehát a tartalmi rész, a privatizáció, a bizalom és a populizmus bemutatott forrásait integrálja egyetlen értelmezési keretbe, amely a három tényező egymásra hatását mutatja be politikatudományi, közgazdasági és gazdaságpolitikai dimenzióban. A dolgozat arra mutat rá tehát, hogy a három jelenség közötti összefüggés milyen jellegű.

A modell lényege következőképpen az, hogy átlátható legyen a privatizáció, bizalom és populizmus hatásmechanizmusa, melyet részleteiben ugyan sokan érintettek már, de egészében még nem vizsgáltak meg. A modell nem konkrét esetekből indul ki, hanem tudományos munkákból, de, hogy alkalmazhatóságát empirikus módszerrel is megvizsgáljam, két esettanulmányon vezetem le a modell összefüggésrendszerét.

A kiterjedt téma miatt több alapvető probléma is felmerül, melyeket módszertanilag át kell hidalni. Egyrészt a dolgozat a közgazdaság-tudomány és a politikatudomány határterületén helyezkedik el. A multidiszciplináris munkának fennáll az a veszélye, hogy előfordulhatnak össze nem egyeztethető, akár ellentmondó következtetések a diszciplínák eltérő megközelítésmódjából adódóan. A modell felállításánál ezért külön hangsúlyt helyezek arra, hogy a közgazdasági és politológiai szempontokat külön is és egyben is megvizsgáljam.

Két probléma is felvetődik amiatt, hogy a modell elméleti munkákból indul ki, azaz, hogy lényegében a modellben más szerzők munkáit dolgozom fel és teszem egy elméleti keretbe. Egyik probléma ezzel kapcsolatban, hogy az elméleti munkák hivatkozása nem csak terjedelmileg jelentős, hanem a szöveget is tördeli, ami az olvashatóság rovására mehet. Ezért azt a megoldást választom, hogy az elméleti részben az összes munkát részletesen hivatkozom, viszont a tartalmi részben úgy kezelem ezeket a felhasznált forrásokat, hogy nem szorulnak ismételt hivatkozásra. Ez a megoldás a dolgozat tartalmának megértését megkönnyíti, a meglehetősen nagyszámú forrás visszakereshetőségét pedig külön táblázattal igyekszem segíteni (lásd: 13. ábra). Az elméleti kiindulópont másik problémája, hogy az esetlegesen nem megbízható források hibás következtetésekre vezethetnek, az átfogó forráskritika pedig nem egy OTDK dolgozat feladata. Az empirikus vizsgálat ezzel szemben

1 pl.: privatizációt értékelő munka bizalomra vonatkozó következtetéssel

rámutathat az elméleti keret esetleges hibáira, ezért alkalmazom az esettanulmányokat, amelyek adaptálhatósága sarkalatos pont lesz a későbbiekben.

1.3 A dolgozat felépítése

A bevezetés elsősorban a téma bemutatására és elméleti megalapozására szolgál. Az elméleti bevezetőben egyrészt a privatizáció fogalmát, térben és időben való elhelyezését fogom bemutatni (mikor, hogyan, miért privatizáltak), másrészt a privatizáció eredményét és az értékelő forrásokat. Ezt követően rátérek a bizalom fogalmára, bemutatom a magyarországi intézményi bizalom jellemzőit, értelmezem őket, majd kifejtem miként változott a rendszerváltás óta, és, hogy a források ezt a változást miként értelmezik. Ezután a populizmus fogalmát konceptualizálom, belehelyezem a magyar gazdaságpolitika és a szakirodalom kontextusába, hozzákapcsolom a témához, végül pedig a dolgozat céljának megfelelően definiálom. Végül sor kerül még két esettanulmány bemutatására, azok következményeire és értékelésére. A dolgozat második része az első részben tematikusan felsorolt adatokat, állításokat helyezi el politikatudományi, közgazdasági és gazdaságpolitikai dimenzióban, mindebből egy modellt alkot, amelyet az esettanulmányokon tesztel. A harmadik részben összefoglalom a dolgozatot, aztán levonom a következtetéseket a hipotézisre és a felvetett kérdésekre vonatkozóan, majd rátérek a nem várt összefüggésekre. Végül értékelem az eredményt abból a szempontból, mennyire lehet előremutató más, későbbi munkák számára.

1.4 Elméleti bevezető

1.4.1 Privatizáció

Kiindulva abból, hogy a rendszerváltás utáni privatizáció témakörét Mihályi Péter kétkötetes művében (Mihályi 2010 I. és II.) teljes körűen feldolgozta, ezért elsődleges forrásként elsősorban erre a könyvre fogok támaszkodni. Fontosnak tartom még megemlíteni Kornai (1993), valamint Báger és Kovács (2004) gondolatformáló műveit. A Társi kiadásában megjelent Polonyi Gábor és Várnai Gábor 1994-es kötete, amely a privatizáció társadalmi megítéléséről szociológiai szemszögből állampolgári véleményeket vizsgál, ezt is a főbb források közé sorolom. A magyarországi privatizáció irodalmának nagy hiányossága a dolgozat szempontjából egy politológiai igényű összefoglaló mű.

A privatizáció mély és részletes szakirodalmának széleskörű tárgyalását szeretném elkerülni,

így a következő meghatározást alkalmazom, amikor magánosításról, vagy privatizációról van szó. A privatizáció nem más, mint a kormány szerepének csökkentése, a magánszektor szerepének növelése a tevékenység, vagy tőketulajdon valamely fajtájában (Savas 1993: 19). A tág meghatározáson túl fontos megjegyezni, hogy a dolgozatban a Magyarországon rendszerváltás előtt meglévő, állami tulajdonú vállalati formában megtestesült vagyon magántulajdonos számára való, adás-vétel útján történő értékesítését (Mihályi 2010 I.: 17) fogom elsősorban vizsgálni és csak a következtetésekben kap teret a privatizáció tágabb meghatározása.

A privatizáció folyamatát nagy időintervallumban érdemes vizsgálni, hiszen már a döntéshozók eredeti célja is volt, hogy hosszú alkufolyamatként, szervesen menjen végbe, ezért értékelni is így érdemes. 1988 és 2007 között folyt le lényegében a magánosítás Magyarországon. Mihályi (2010 I. 37.) felosztásában 1988-1990-ig volt a spontán privatizáció ideje, amikor az állami vállalatok társasággá alakultak a menedzsment nyomására, így egyes vállalatok jöttek létre és lényegében központi koordináció nélkül főleg részleges privatizációra került sor. Az első szabadon választott kormány (1990-1994) a már működő vagyonkezelők segítségével a könnyen értékesíthető társaságokra koncentrált, hogy minél gyorsabb bevételhez jusson az állam. Megindult nagyobb cégek előprivatizációja is, de kevés nagyobb tranzakció történt. Nagy számban inkább közepes méretű cégeket érintett a magánosítás, úgy, hogy részekre bontották őket hatékonysági szempontok szerint és részekben értékesítették. 1995 és 1997 között történt a „kemény mag” privatizációja, ekkor értékesítették az energiaszektor és a bankszektor óriásvállalatait. Az első Orbán-kormány (1998-2002) lényegében leállította a privatizációt, csak annyi mozgás történt az állami szférából a magánszféra felé, hogy kisebbségi tulajdonrészeket adott el az állam, mint részvényes. 2002-től 2007-ig újraindult a privatizáció néhány nagyobb tranzakcióval és sor került lezárására is a vagyonkezelők összevonásával. Ezután történtek ugyan próbálkozások egy újabb privatizációs hullám elindítására (pl. Új Tulajdonosi Program), de ezek gyakorlatban nem voltak sem jelentősek, sem sikeresek. (Mihályi 2010 I.: 37.)

A privatizáció makroszintű indítékait illetően ahány a forrás, annyiféle a magyarázat, mindazonáltal ki tudok térni néhány olyan okra, melyek a témához szorosabban kapcsolódnak. A privatizációnak egyrészt reálgazdasági okai voltak, hiszen a jelenlegi termelési szint csak terhet rótt az államra többek közt azért, mert beszűkült a belföldi piac a KGST megszűnésével (Mihályi 2010 I.: 134). Valamint, és ez egy jóval kézzelfoghatóbb

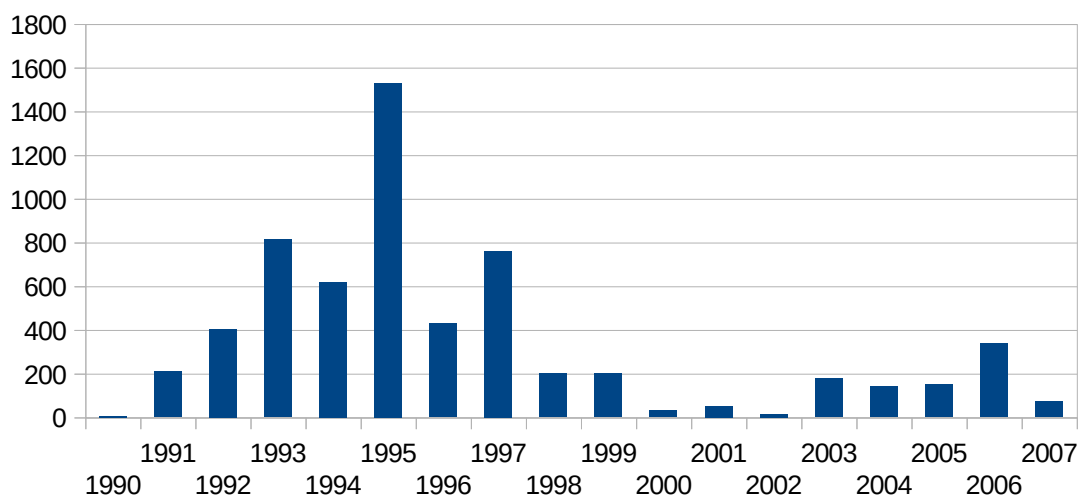
gazdaságpolitikai indok; a deficités költségvetést bevételhez akarta juttatni a kormányzati politika, amit a kirívóan magas adósságállomány is indokolt (Mihályi 2010 II.: 15). Másrészt a nyugati gazdasági modell (amit a magasabb fizetésekkel, életszínvonallal azonosítottak) része volt az erős magánszféra, ami külön vonzerőt jelentett a nem állami szereplők számára. Főleg az állami vállalatok vezetői között sokan reménykedtek abban is, hogy a privatizációban való részvétel pozíciókhoz, extra jutalékokhoz vezethet (Mihályi 2010 I.: 136). A szocialista tervgazdasági rendszer egyébként is tarthatatlan volt, Kornai 1993-as „A szocialista rendszer” című kötetében részletesen elemzi a problémákat, ezek közül mindenképpen megemlítendő a puha költségvetési korlát és a hiánygazdaság problémája, de összefoglalóan a téma szempontjából mégis a bürokratikus koordináció és az ösztönzés hiánya indokolja leginkább a privatizációt. A bürokratikus koordináció Kornai szerint ugyanis „nem ad ösztönzést a kezdeményezésnek, a vállalkozó szellemnek és az újításnak” (Kornai 1993: 147), többek között ezért tartja jobbnak a piaci koordinációt. A piaci koordinációnak pedig alapvető eleme a magánszektor, mely a magántulajdonon alapul. Egy témához kapcsolódó típuspéldával élve, ha az állam, vagyis az adófizetők finanszíroznak egy veszteséges vállalatot, ami gyakorlatilag a puha költségvetési korlát problémáját veti fel, lehetőségként vetődik fel a vállalat eladása, hogy azt a későbbi tulajdonos a piaci viszonyok között nyereségessé, azaz fenntarthatóvá tegye.

Röviden összefoglalva a fentieket, a szocialista állami tulajdonra épülő gazdaság zsákutcája 1989-re nyilvánvaló volt, hiszen a kontraszelekció, mely a veszteséges vállalatokat díjazta, a nyereséget pedig elvonta, nem ösztönzött a teljesítményre. Az állam tehát ebben az esetben rossz tulajdonosnak bizonyult, így a privatizáció útján történt magántulajdon felé való elmozdulás egy erősen indokolt irányt jelentett az akkori közgazdász közvélemény számára. Ugyanakkor fontosnak tartom itt hangsúlyozni, hogy az állami tulajdonról szóló, ma is tartó politikatudományi és közgazdasági vita messze túlmutat a dolgozat keretein.

A privatizáció nem nevezhető állami költségvetést tekintve nagyon nagy jelentőségű mozgásnak, a bevétel az éves magyar GDP 1,8%-át tette ki átlagosan 1989 és 2009 között és összértéke jóval alacsonyabb volt (12,5 Mrd euró), mint a 2008-as válság miatt adott 20 milliárd eurós IMF-Világbank hitel ((Mihályi 2010 II.: 212). Ehhez hozzájárult az állami vagyon leértékelődése, mégpedig elsősorban a forint árfolyamgyengülése miatt.² Hozzá kell tenni ezzel szemben azt, hogy régiós összevetésben a 2000-es évekig Magyarországon volt a

2 Egyéb, szintén fontos, bevétel összegét korlátozó tényezőket lásd Mihályi 2010 II. 202-204.o.

legnagyobb a GDP-arányos privatizációs bevétel (Mihályi 2010 II. 234). Természetesen azonban nem feltétlenül az egyszeri bevételek realizálása volt a privatizáció eredeti indoka,³ még, ha rövidtávon igen fontos szempontnak is bizonyult. A bevétel felhasználása ezzel együtt is kérdéseket vet fel, hiszen ahogy Báger és Kovács (2004: 136) megállapította, a privatizáció az ország fizetőképességének fenntartásához, az adósságállomány csökkentéséhez is hozzájárult, de a bevételek jelentős részét a magánosítás folyamata, valamint az államháztartás folyó kiadásai emésztették fel.⁴

1. ábra: A privatizációs bevételek alakulása (Mrd Ft) (Forrás: Mihályi II.: 217)

A privatizáció összességében mégis sikeresnek mondható régiós összevetésben, hiszen aránylag magasak voltak az állami bevételek (1. ábra), a magánszféra pedig megerősödött (Mihályi 2010 II.: 234-235)⁵ és lényeges, hogy hozzájárult ahhoz, hogy megjelentek a klasszikus polgárosodás jelei a társadalomban (Mihályi 2010 II.: 237-238). Mindenképpen kritikus pont azonban a foglalkoztatási problémák megjelenése a nem hatékony struktúrák leépítésével (2. ábra), habár szól emellett is érv, hogy a privatizáció negatív foglalkoztatási hatásai közvetlenül igen szerények voltak, a foglalkoztatási problémák főként a struktúraváltásra vezethetők vissza, sőt a tömeges munkahelyvesztést részben a privatizációnak köszönhetően sikerült elkerülni (Boda, Laky és Neumann 1999: 3-32.o.).

3 A privatizáció fő okairól az előző bekezdésben írtam, lásd még Mihályi 2010 II.: 15

4 Az eredmény nem meglepő annak fényében, hogy a befolyó bevételek 2/3-a a központi költségvetésbe került Mihályi (2010 I.: 33)

5 Időközben azonban az állami beavatkozástól mentes szabad piacgazdaság támogatói 65%-ról 37%-ra esett vissza 1991 és 1996 között (Mihályi 2010 II. 258)

ezer főben

Év (jan.1.)	Foglalkoztatott	Regisztrált munkanélküli	Gazdaságilag inaktív*
1990	5.471,9	24,2	462,5
1991	5.299,7	100,5	493,1
1992	4.796,2	406,1	585,7
1993	4.352,0	663,0	731,6
1994	4.136,4	632,0	874,4
1995	4.045,2	519,6	1.039,0
	- 1.426,7		

* Csak a hazai munkavállalási korúakra számítva, a tanulók nélkül

2. ábra: A transzformációs válság foglalkoztatási hatása (Forrás: Boda, Laky és Szalai 1999: 20)

Sok bírálat érte külföldiek nagyarányú tulajdon szerzését,⁶ bár fontos megjegyezni ezzel kapcsolatban, hogy a külföldi tőke beáramlása több mint 80%-ban a zöldmezős beruházásoknak volt köszönhető, ezzel együtt viszont például a „kemény mag” privatizációja mégis csak előkészítője volt a külföldi nagyberuházásoknak (Mihályi 2010 II.: 259). A külföldi tőke százalékos aránya a magyar gazdaságban igen magas, egyes mutatókban⁷ az 50%-ot is meghaladja.

Természetesen a privatizációnak sok más címzettje is volt a külföldi befektetőkön kívül, elsősorban gondolok itt az állami vállalatok menedzsmentjére (MBO).⁸ Ezzel kapcsolatban, a bennfentes privatizáció elterjedésén túl azt is sokan elítélik, hogy az állampárt egyes funkcionáriusai nagytőkessé váltak a privatizációnak köszönhetően. Azonban ezekben az esetekben felvethető, hogy nem az számított, hogy kinek milyen politikai kapcsolatai voltak a rendszerváltás előtt, hanem, hogy a fordulat után milyen viszonyt ápolt a politikai elittel (Major 2005: 1019).

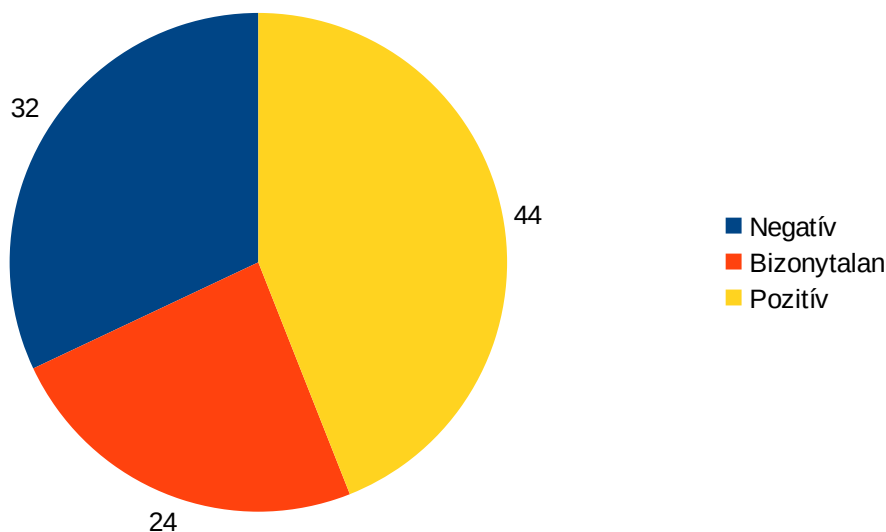
Végül meg kell említeni a lakosság felé történő privatizációt, ami főként a kárpótlással hozható összefüggésbe, mely nagyrészt nem állami tulajdon, hanem kárpótlási jegyek útján történt. Kisebb, de még mindig jelentős rész volt az alkalmazotti tulajdonszerzés, amely kisebbségi részvényesként vonta be a tulajdonosi körbe a dolgozókat, bár ez a technika nem

6 A külföldi tulajdonlással már a rendszerváltás elején sem értett egyet a közvélemény (Mihályi 2010 II.: 25)

7 pl. adózás utáni eredmény (további mutatókat lásd: Mihályi 2010 II.: 260)

8 Az MBO magyarországi megjelenéséről bővebben lásd Mihályi I. 2010 583-586

terjedt el általánosan.⁹

3. ábra: Lakossági attitűdök a privatizációval kapcsolatban (%) (Forrás: Polonyi és Várnai 1994: 57)

A Tárki 1994-es felmérése szerint az emberek nagy többsége tisztában volt a privatizáció mibenlétével, ami nem meglepő, hiszen a munkavállalók több mint harmada privatizált vállalatnál dolgozott. Ugyanakkor az embereknek kevesebb, mint fele tartotta összességében pozitívnak a privatizációt (3. ábra). Ez kis részben magyarázható a magántulajdonhoz és az állami tulajdonhoz való viszonnyal, hiszen a közhangulat és a közbiztonság is kis mértékben a magántulajdon megjelenésével romlott, valamint már kevésbé lehet megbízni az emberekben a lakosság véleménye szerint. A külföldi tulajdonszerzéssel kapcsolatban általános vélemény volt, hogy azok elsősorban az olcsó munkaerő és a piacszerzés miatt jönnek, nem pedig, hogy segítsenek Magyarországnak. A privatizáció nyerteseinek a nyerészkedőket, simliseket, a politikai elitet és a külföldi cégeket tartották, a vesztesek közé sorolták a munkásokat, valamint a tisztességes, de biztos megélhetésre vágyó embereket.¹⁰

A Tárki kutatásával kapcsolatban érdemes megemlíteni a Transparency International méréseit, amely szerint a régióhoz képest Magyarországon egyáltalán nem alacsony a CPI (Korrupciós Érzékelési Index), ami arra utal, hogy lényegesen kevesebb korrupciót érzékelnek az

9 A technika Magyarországon az MRP és E-hitel formájában jelent meg, de a kárpótlási jegyekből olcsóbb volt tulajdonhoz jutni, ezért sem terjedt el (Mihályi 2010 I. 582)

10 A bekezdés forrása: Polonyi és Várnai 1994

emberek, mint például Szlovákiában, vagy Romániában.¹¹ A Világbank a korrupció kontrollját érintő mérései szerint a világ országait tekintve a felső középmezőnybe tartozunk, a régiót tekintve pedig közepén helyezkedünk el.¹² Mihályi meglátása szerint a privatizációval kapcsolatban gyakran hozzák fel a korrupció problémáját (Mihályi 2010 II.: 125) és részben jogosan. A visszaélések ugyanakkor azzal függnének össze elsősorban, hogy az összeférhetetlenségi és pályázási szabályok nem voltak szigorúak,¹³ habár a jogrend egyébként sem volt felkészülve a privatizációra. Másrészt összefügg azzal is, hogy gyakran politikai célokra használták a privatizációt,¹⁴ amit sok bizonyíthatatlan, vagy bizonyítatlan sajtóban megjelent ügy is jelez. Tény az, hogy több száz állami céget lényegében széthordtak különféle gazdasági csoportok anélkül, hogy a vagyonügynökségek számára átlátható lett volna a folyamat, ugyanakkor sok posztoszocialista országgal szemben az állampárt tagjai nem hoztak létre milliárdos vállalatbirodalmakat (Mihályi 2010 II.: 185-186). Összességében tehát korrupció szempontjából sem nevezhető feltétlenül kritikusként a magyarországi privatizáció, habár nyilvánvalóan valóban voltak bizonyított visszaélések az állami vagyon körül.¹⁵

1.4.2 Bizalom

Az intézményi bizalom kutatása időben nem nyúlik vissza messzire, elsőként David Easton politikatudományi munkái dolgozták fel a témát,¹⁶ majd a rendszerváltás táján kapott nagyobb figyelmet a nemzetközi irodalomban. Álljon itt egy Fukuyama (2007) által is használt definíció Chikán Attila megfogalmazásában: „a bizalom a szabályszerű, becsületes, együttműködésre kész viselkedés elvárása egy közösségen belül a közös normák alapján, e közösség más tagjainak részéről” (Chikán 2012: 103). A bizalom fogalma egyrészt a legitimáció politikatudományban használatos fogalmából vezethető le, mint a kormányzatba vetett bizalom kiterjesztése (Beetham 1991), másrészt, mint az interperszonális bizalom

11 Lásd a Transparency International CPI indexét

12 Az adatok 1996-tól állnak rendelkezésre az irodalomjegyzékben jelölt helyen

13 Ez főként annak köszönhető, hogy Magyarország kis ország, emiatt sok közös pont van a döntéshozók között (ugyanaz az egyetem, vagy munkahely stb.) és a szabályok nem is lehettek szigorúbbak, már, ha a hozzáértés volt a fő szempont (Mihályi 2010 II.: 134-135)

14 Elsősorban a sok felülvizsgálati szerv és bizottság létrehozásában látszott az akarat, hogy a közvélemény előtt mindenképpen felelősségre akarják vonni a visszaélőket, de azt is fel lehetett használni politikai célokra, hogy akik az életkoruk miatt eleve hátránnyal indultak (Mihályi szóhasználatával: Fidesz-generáció) könnyen érezhették úgy, hogy lényegében a régi kommunista nomenklátúra gazdagodott meg. (Mihályi 2010 II. 186)

15 Ennek példaként a Tocsik-ügyet fogom bővebben tárgyalni

16 Elsőként: Easton, David (1965): A Systems Analysis of Political Life. New York: John Wiley and Sons

intézményekre kivetített megnyilvánulása szemlélhető (Campbell 2004),¹⁷ harmadrészt pedig az általános társadalmi bizalom részeként értelmezhető (Zmerli-Newton 2008).¹⁸ Dolgozatomban mindhárom megközelítésnek van szerepe, de főleg az első megközelítést alkalmazom, mivel elsősorban Györffy Dóra munkáira támaszkodom, amelyek nagyrészt a kormányzati gazdaságpolitika szempontjából vizsgálják az intézményi bizalmat. Másik fontos magyarországi szerző Boda Zsolt, aki átfogó politikatudományi elemzéseket készített a témában főleg a legitimitást érintő kérdésekkel kapcsolatban. Felhasználok ezen túl intézményi bizalmat mérő kvantitatív munkákat (például Tóth 2009a), valamint régiós elemzéseket (például Kornai, Rothstein és Rose-Ackerman 2005).

Mikro szintről kiindulva, ha valakivel együttműködünk, nem lehetünk biztosak benne, hogy nem fogja kihasználni a helyzetet a kárunkra. A sebezhetőség felvállalásához kell tehát egyfajta hit, melyet bizalomnak nevezünk. Ez az összefüggés makroszinten is működik, így ahhoz, hogy a kormányzat a hatékony döntést a polgárok rövid távú érdekeivel ellentétesen is meghozza, szükséges a társadalom bizalma, az ún. diffuse support (rendszerszintű bizalom), ami gyakorlatilag a politológiában használatos legitimitás megfelelője. A legitimitás morális, illetve tartalmi dimenziója, amikor a döntéshozók integritásába és a közjó iránti elkötelezettségébe vetett hitről van szó. A döntéshozók által működtetett intézményrendszer csak akkor képes szerepének hatékony betöltésére, ha az intézményekbe vetett bizalom mértéke megfelelő, ezért is kiemelkedően fontos az intézményi bizalom a bizalmat kutató társadalomtudósok számára. Amennyiben a bizalom tárgyalásánál makro szemléletünket megőrizzük, de elszakadunk a legitimitás politológiai fogalmától, akkor beszélhetünk általános bizalomról, amely nem csupán politikatudományi jelentőséggel bír, hanem piaci körülmények között a hatékony gazdasági működés feltétele is.¹⁹

Az intézmények hatékonysága, ahogy fent említettem, függ az intézményi bizalom mértékétől, ugyanakkor az intézmények képesek növelni az általános bizalmat egy olyan környezet létrehozásával, ahol a bizalom elvárás (Uslaner 2008: 103). Az intézmények azonban csak akkor tudják kifejteni pozitív hatásukat, ha a szereplők kritikus tömegében

17 Beetham-t és Campbell-t idézte Boda (2013: 78-79)

18 Ez a meghatározás Boda és Medve-Bálint tanulmányában található (Boda és Medve-Bálint 2012: 27)

19 A bizalom körülhatárolásáról szóló bekezdés Györffy (2014: 11-14) összefoglalója alapján készült a dolgozat módszertani logikája szerint, számos szerző (Arrow 1972, Easton 1975, Fukuyama 1996, Uslaner 1999, Whiteley 2000, Möllering 2001 és Rosanvallon 2008) munkáinak nyomán. Az eredeti hivatkozásokat a kereszthivatkozások elkerülése végett nem raktam a szövegbe, valamint azért sem, mert Györffy (2014) gondolatmenetét követtem.

általánossá válik a szabálykövető magatartás és itt kap szerepet a kormányzat szabályokhoz való viszonya (Györffy 2014: 28). Ugyanis az a percepció, hogy a szabályszegés eredményhez vezet, önmagában elég a szabályoktól való elidegenedéshez (Györffy 2014: 34). A kormányzat szabályokhoz való viszonyát Wagner, Schneider és Halla (2009) modelljében az intézményi minőség, azaz a jogállamiság, a korrupció, a feketegazdaság mérete, illetve a fékek és ellensúlyok viszonylatában lehet mérni (Györffy 2014: 29). A bizalom és a szabálykövetés ilyen jellegű kapcsolata Magyarországon rendkívüli jelentőséggel bír, ahogy a későbbiekben láthatjuk.

A magyarországi intézményi bizalom átfogó kutatása 2002-től öltött csak kvantitatív formát, de a posztoszocialista régióról szóló elemzések mind a magas bizalmatlansági szintből indulnak ki. Györffy Dóra úgy találta, hogy a szocialista rendszer minden résztvevő számára a jogállamiság követelményeivel ellentétes magatartásra ösztönzött, a döntéseket nem világos, egyértelmű elvek alapján hozták, nem létezett törvény előtti egyenlőség, ebben a környezetben pedig a lakosság elidegenedett a jogszabályoktól és a törvények kijátszása a rendszerrel szembeni ellenállás elfogadott formája volt, az átmenet pedig felerősítette ezeket a jellemzőket (Györffy 2014: 99-100). A paternalizmus is megerősödött, mert, ahogy Kornai (1993: 453) megfogalmazta: „az emberek jó része (...) az új rezsimtől várna el, hogy beváltsa az ígéreteket, amelyeket a régi rezsim tett”. Miután az új rendszer nem hozott azonnali jólétet a nem hatékony struktúrák felszámolásával (Györffy 2014: 100), sokan kiábrándultak belőle, ez növelte meg a rendszerrel szembeni bizalmatlanságot, ezért is indokolt a posztoszocialista országok esetében intézményi bizalmatlanság helyett rendszerszintű bizalmatlanságról beszélni (Györffy 2014: 119-120). Ennek okát Györffy abban látja, hogy a transzformációs recessziót követő anyagi veszteségek, az igazságtalanságérzet, az irreális várakozások és az új rendszer hibái miatt erős volt az átmenettel kapcsolatos szkepszis (Györffy 2014: 127-129).

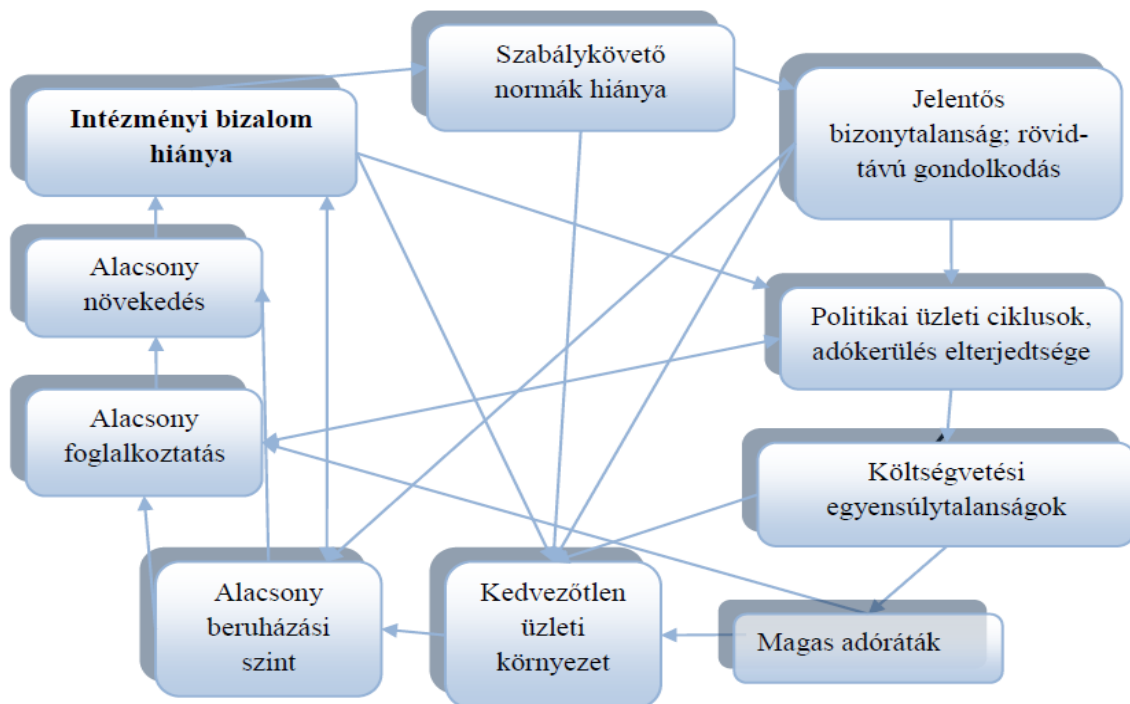
	Kelet-Németország	Cseh Köztársaság	Szlovák Köztársaság	Magyarország	Lengyelország	Orosz Köztársaság
Köztársasági elnök	-	68	61	65	19	24
Hadsereg	39	39	47	44	59	50
Rendőrség	36	36	31	45	41	21
Bíróságok	36	40	33	46	34	25
Önkormányzatok	22	27	26	33	24	18
Kormány	25	56	31	21	25	19
Parlament	26	32	22	23	24	12
Egyházak	24	28	45	39	36	-
Médiumok	20	43	38	30	34	30
Régi szak-szervezetek	-	11	12	14	12	-
Új szak-szervezetek	41	20	22	23	14	14
Politikai pártok	18	24	16	11	8	14

4. ábra: Az intézményi bizalom állása 1994-ben régiós összevetésben (%) (Forrás: Plasser és Ulram 1995: 29)

A bizalmatlan környezetben a döntéshozók hosszú távú megoldások helyett elsősorban „tűzoltásra” törekednek (Györffy 2014: 54). Így történt például, hogy a hiányos jogrendszer eredményeképpen fellépett korrupciót túlszabályozással igyekeztek orvosolni, ami a kényszeres szabálykerülést növelte (Török, Györffy és Hernádi 2007: 17). Ez az összefüggés Györffy elemzése (2014) szerint meglátszott a gazdaságpolitika mérőszámain (pl. jóléti transzferek növekedése, bevételnövelő költségvetési kiigazítások, államadósság), de a tűzoltás hatása a közintézményekbe vetett bizalmatlanságon is látható (Györffy 2014: 119-128). Fokozottan megfigyelhető a bizalomvesztés a népképviselői intézmények esetében, ugyanis a „tűzoltás” hatására ezek veszítették el Magyarországon leggyorsabban a bizalmat (Plasser és Ulram 1995: 29-30).²⁰ Az intézményi bizalom hiányának eredményeképpen egy ördögi kör indult be, mely minden főbb gazdasági mutatót negatívan érintett, de a bizalmatlanság fenntartásához is hozzájárult (5. ábra).

²⁰ Maguk a szerzők azzal magyarázzák a jelenséget, hogy a kormányzati tevékenység jobban fókuszban van, mint egyéb politikai intézmények, ezért más államokban is (pl. Svédország) látható ez a jelenség

3.2. Ördögi kör a bizalmatlanság és az alacsony növekedés között

5. ábra: Ördögi kör: Az intézményi bizalom hiányának gazdaságpolitikai hatásai (Forrás: Gyórfy 2014: 51)

A magyarországi bizalom átfogó kvantitatív kutatását a Társi végezte el először (Tóth 2009a), ezt ismertetném röviden.²¹ Ugyan a magyar társadalom zárt gondolkodású és magába fordul, de az általános bizalom foka magasabb a posztszocialista országok átlagánál (Tóth 2009a: 10-14). Ezzel együtt a magyar társadalom bizalomhiányos, az egyenlőtlenséget kevésbé fogadja el, a korrump magatartást felemásan ítéli meg és az állammal szembeni elvárásai irreálisan magasak (Tóth 2009a: 15). Az intézményi bizalom indexének világrangsorában Magyarország lényegesen alacsonyabb pozíciót foglal el, mint az általános bizalmat illetően (6. ábra), sőt az ezredforduló óta az előbbi értéke csökkent, az utóbbié növekedett (Tóth 2009a: 19).

21 Megjegyzem, a kutatás elsősorban a bizalom szintjének gazdasági kultúrára vonatkozó hatásaira következtetett, de ezeknek gazdaságpolitikai jelentősége igen nagy, ezért témánk szempontjából átfogónak nevezhető

Ország	Általános (mások iránti) bizalom, %			Ország	Intézményi bizalom, indexérték		
	1999–2000 táján (EVS)	2005 táján (WVS)	Összevont, átlag		1999–2000 táján (EVS)	2005 táján (WVS)	Összevont, (átlag)
Dánia	67		67	Finnország	2,64	2,68	2,66
Svédország	66	68	67	Dánia	2,59		2,59
Finnország	58	59	58	Portugália	2,58		2,58
Svájc		54	54	Írország	2,57		2,57
Hollandia	60	45	53	Luxemburg	2,57		2,57
Fehéroroszország	42		42	Svédország	2,51	2,52	2,51
Izland	41		41	Svájc		2,51	2,51
Észak-Írország	40		40	Málta	2,51		2,51
Németország	35	37	36	Ciprus		2,49	2,49
Írország	35		35	Ausztria	2,41		2,41
Ausztria	34		34	Szlovákia	2,41		2,41
Olaszország	33	29	31	Hollandia	2,51	2,26	2,38
Nagy Britannia	30	30	30	Nagy Britannia	2,38	2,34	2,36
Spanyolország	39	20	30	Spanyolország	2,33	2,38	2,35
Belgium	29		29	Németország	2,41	2,24	2,33
Ukrajna	27	28	27	Olaszország	2,35	2,28	2,32
Luxemburg	26		26	Franciaország	2,36	2,27	2,31
Magyarország	22	29	26	Lengyelország	2,42	2,17	2,30
Oroszország	24	26	25	Horvátország	2,29		2,29
Litvánia	25		25	Belgium	2,28		2,28
Bulgária	27	22	25	Fehéroroszország	2,28		2,28
Csehország	24		24	Lettország	2,27		2,27
Észtország	23		23	Litvánia	2,27		2,27
Horvátország	21		21	Románia	2,32	2,21	2,27
Málta	21		21	Ukrajna	2,29	2,21	2,25
Franciaország	22	19	20	Észtország	2,24		2,24
Szlovénia	22	18	20	Bulgária	2,17	2,27	2,22
Görögország	19		19	Szlovénia	2,32	2,11	2,21
Lengyelország	19	19	19	Oroszország	2,16	2,25	2,20
Moldova		18	18	Moldova	2,27	2,08	2,17
Lettország	17		17	Magyarország	2,22	2,07	2,15
Szlovákia	16		16	Csehország	2,11		2,11
Szerbia		15	15	Szerbia	2,16	2,02	2,09
Románia	10	20	15	Izland			n. a.
Portugália	10		10	Észak-Írország			n. a.
Ciprus		10	10	Görögország			n. a.

6. ábra: Interperszonális és intézményi bizalom helyzete régiós összevetésben (Forrás: Tóth 2009a: 7)

A bizalom hiányának társadalmi és gazdasági költségei vannak, megemelkedik a tranzakciók költsége, valamint a visszaélést megelőző intézmények és a jogviták eldöntésére kiépített intézményi garanciák száma (Tóth 2009a: 25), az egyén szempontjából jelentős hátrány továbbá, hogy a bizalom köreibe való bekerülés megdrágul (Tóth 2009a: 26). További következménye a bizalomhiánynak, hogy a másokkal kapcsolatos negatív várakozásaink rombolják az erkölcsi normáinkat²² (Tóth 2009a: 28).²³ Ezek a problémák az egész posztiszocialista régióban előjönnek, így Magyarországra is jellemzőek és ebben nagy szerepe van a transzformációs válságnak, hiszen amint Mishler és Rose (2001) megállapította, Európa keleti felén a jövedelmi helyzet jobban befolyásolja az intézményi bizalmat, mint nyugaton (Boda és Medve-Bálint 2012: 30).

²² A kutatás szerint például az emberek 82%-a szerint Magyarországon nem lehet becsületesen meggazdagodni

²³ Az itt ismertetett kutatást 2013-ban megismételték és némi javulást ugyan megfigyeltek az intézményi bizalom terén, de nagyobb elmozdulás a bizalom szintjében nem történt

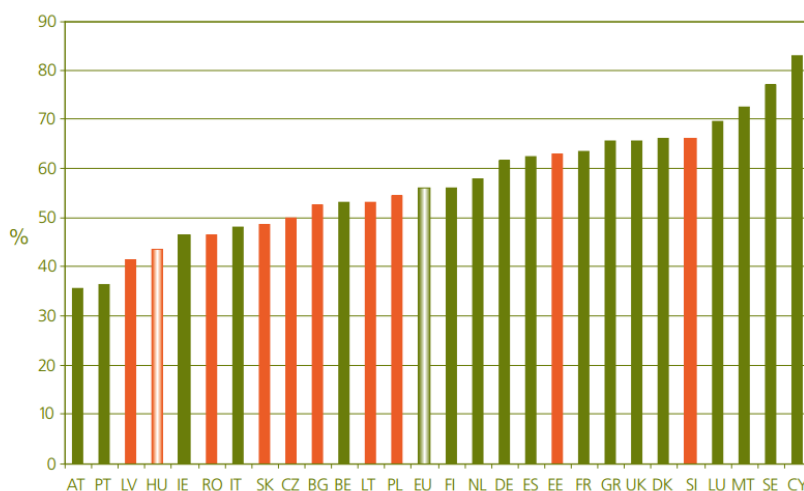
Ahogy Boda és Medve-Bálint (2012: 44) összefoglalja, az új demokráciákban élők a hazai politikai intézményeket átpolitizáltak, korruptnak tekintik, összességében kedvezőtlen véleménnyel vannak róluk, az intézményi bizalomnak alacsony szintje pedig az intézményi működés kedvezőtlen percepciójával magyarázható. Ezt a megállapítást a témánkra vetítve úgy lehet specializálni, hogy a poszt szocialista országokban, így Magyarországon is, a siker nagyrészt a tisztességtelen magatartásnak, a korrupció és a visszaélések eredményének tulajdonítják az emberek (Csepeli, Örkény, Székelyi és Barna 2005: 227-253), ami kihat a

8. ábra: A gazdasági erkölcsösségre ösztönző norma – normakövetési index országonként (%)

Megjegyzés:

Az index a be nem jelentett jövedelemmel elkövetett adóelkerülést elfogadhatatlannak tartók arányának (adófizetés normája) és az állami támogatások jogosulatlan igénylését elfogadhatatlannak tartók arányának átlaga (állami támogatások törvényes igénylésére vonatkozó norma) 100-zal megszorozva.

Forrás: Special Eurobarometer 284 / 67.3. hullám (2007) adatai alapján Keller, 2009b, 9.2. ábra.

7. ábra: A bizalomhiány eredménye: normakövetési index 2009-ben (Forrás: Tóth 2009a: 32) normákra is (7. ábra).

1.4.3 Populizmus

A populizmus mibenlétének definiálása tudományos szempontból jelentős problémákba ütközik, erre pedig az egyébként nem túlságosan jelentős méretű hazai szakirodalom is kitér. Például a politikatudomány Buzalka (2008) szerint gyakran elköveti azt a hibát, hogy teljesen elkülönülten kezeli a populizmus mai megnyilvánulásait annak történelmi előzményeitől (Győri 2008: 11), ezt a hibát szeretném elkerülni az alábbi bekezdéssel.

Gyurác (1992: 35-41) és Borbándi (1993: 56) is egyetért, hogy a Magyarországon létező népi mozgalomra gyakran használják a populista jelzőt, de a nemzetközi szakirodalomban megjelenő populizmus néven emlegetett jelenségektől elhatárolják magukat a népiek. Szabó Máté (2003: 147) a népi mozgalom populista hagyományait mégis rávetíti az urbánus-populista, kommunista-antikommunista törésvonalra, tehát ebben a kérdésben közel sincsen

konszenzus.²⁴

Természetesen a populizmusnak meg vannak a maga nemzetközi történelmi gyökerei, ezt illetően Margaret Canovan (1981) munkája említendő, de én főleg Győri Gábor „Populizmus és kormányzás” (2008) című kötetét fogom használni. Hazánkat illetően többek közt Bayer József (2008), Bozóki András (1994, 2003a, 2003b) és Takis Pappas (2013) foglalkozott mélyebben a témával.

Gyurác (1992: 41-42) érthető módon azt javasolja, hogy minél kevesebbet használjuk a populizmus szót. Ezt a vonatkozó irodalomban létező szemléletet Bozóki (1994) empiricizmusnak nevezi, és csak azért nem választom, mert ez a valóban meglehetősen átpolitizált fogalom nem helyettesíthető mással.

Amint Bayer (2008: 40) megjegyzi, a populizmusnak nincs egységes tartalma, politikai iránya és történetileg is eltérő mozgalmakra, tendenciákra utal ezt az összefüggést Ralph Dahrendorf találóan fogalmazta meg: „ami az egyiknek demokrácia, az a másoknak populizmus” (Dahrendorf 2007). A populizmust mégis legtöbbször összefüggésbe hozzák a globalizáció által okozott társadalmi változásokkal, amely együtt jár a bizonytalansággal és a félelemmel, amit a média és retorika felerősít, így a populizmus a változásokkal kapcsolatos félelmeket lefordítja a politika nyelvére (Győri 2008: 9). Bayer (2008: 42) szerint a populizmust a modern politikatudomány nem tartalmilag, hanem politikai stílusként definiálja, úgy, hogy egyszerű válaszokat keres bonyolult problémákra, melyeket politikai akarattal akar eldönteni. Von Beyme (1996) meglátása alapján további jellemzője a populizmusnak, hogy közvetlenül a néppel kommunikál és fellép az elitek elefántcsonttoronyból folytatott politikája ellen (Győri 2008:16-17). Bozóki (2003b: 136) ezt úgy fogalmazza meg, hogy a populizmus feladja a horizontális bal-jobb tagoltságot és vertikális (elit-nép) szemléletet alkalmaz.

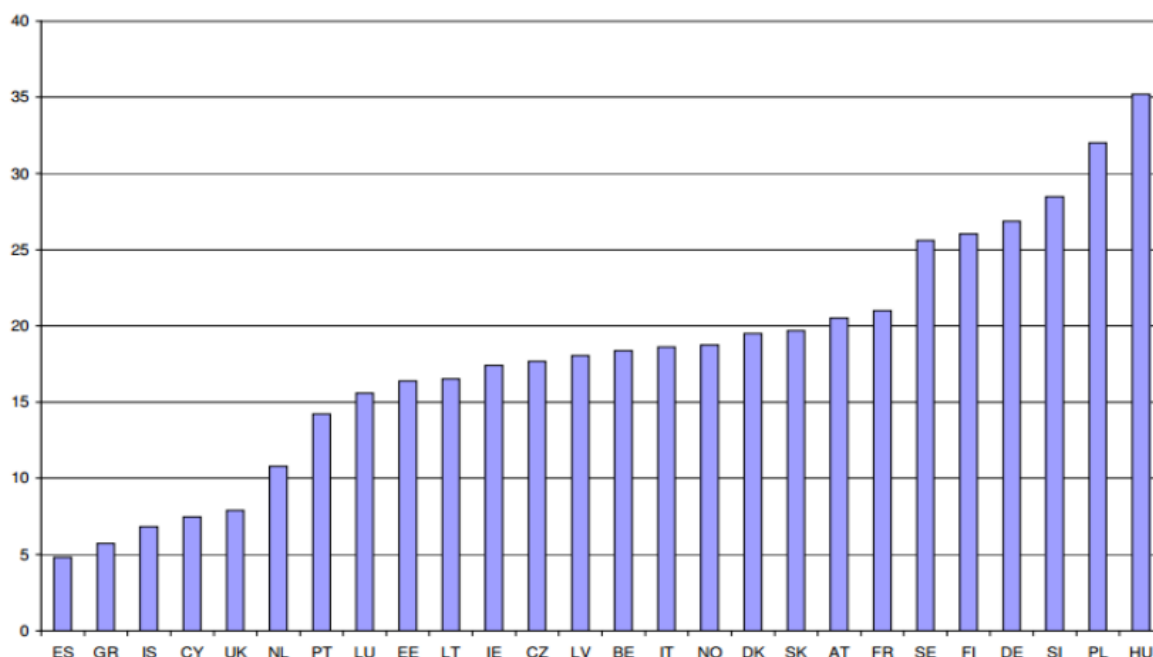
A dolgozatban a populizmus megjelenésének gazdaságpolitikai vonatkozásai kerülnek előtérbe, ezért külön tárgyalom ezt az oldalt. Csaba (2008) szerint a populizmus a döntéshozók gyakorlata, mely kizárólag rövid távú népszerűségi megfontolásokon alapul, mérlegelésükben pedig a hosszú távú tervezés marginális szerepet kap, ez tulajdonképpen a populizmus gazdasági következménye. Ez a kormányzati attitűd összefüggésben áll az ördögi körrel, mely a makrogazdasági mutatókat negatívan befolyásolja (Györffy 2014: 50-51). A gazdasági populizmust a modern piacgazdasággal szemben definiálhatjuk, mégpedig azért,

24 Ezen az állásponton van Bozóki (2003a: 245) is

mert a populisták a népi elégedetlenséget szembeállítják a piac normáival, a nép ugyanis a kormányzat voluntarizmusára vár, hogy védelmet kapjon a piac törvényeivel szemben. Nem véletlen, hogy a lakosság főleg válság idején fogékony például a protekcionizmus és az állami munkahelyteremtés ígéretére (Bayer 2008: 41). Ahogy Barysch (2013) megállapítja, a populizmus terjedéséért a globalizáció, bevándorlás és technológiai változások együttese okolható. Ebből az okból hitelesen sem a baloldali pártok nem képesek munkahelyet és társadalmi biztonságot, sem a jobboldali pártok családközpontú politikát és egyéni felelősségvállalást erősítő intézkedéseket ígérni (Bod 2013: 181). Ebben a helyzetben a szavazók könnyen megfoghatók egyszerű és népszerű üzenetekkel, ahogy ez Magyarországon is történt, így a piacgazdasági értékek helyére belép az állami újraelosztás iránti igény (Bod 2013: 181-184).

A magyarországi populizmus gyökereit kutatva megkerülhetetlenek a posztszocialista transzformációval összefüggő problémák. Részben a nyugati liberális demokráciák kapitalista modelljének elutasításával lehet a populista jelenségek elterjedését magyarázni, megjegyzendő azonban, hogy kezdetben a nyugati liberalizmus elveinek jegyében történtek a reformok (Pappas 2013: 7-8). A populizmus megjelenésének okát többek közt abban találhatjuk, hogy a politika szabálykövetése csak szűk választói rétegeknek volt fontos, így a pártok számára a nyugati liberális modell szuboptimális opcióvá vált és az egymást váltó populista kormányzatok túlköltekező gazdaságpolitikát folytattak (Pappas 2013: 9).²⁵ A túlköltekezés tényét támasztja alá a Társi fiskális politikával kapcsolatos kutatása, amely politikai költségvetési ciklusokkal jellemezte a populista költségvetési politikát (Tóth 2009b: 12-19).

25 Pappas egyéb okokat is felsorol, amelyek a populizmus felé való elmozdulást elősegítette: a demokratikus verseny szabályainak betartásának és szervezetépítésnek magas költsége, az ideológiai önmérséklet kényszere, széles választói rétegek feladása (Pappas 2013: 9)

8. ábra: Az állami újraelosztásból származó transferek aránya a medián szavazópolgár háztartásának jövedelmi szerkezetében 2005-ben (%) (Forrás: Tóth 2009b: 43)

Ralf Dahrendorf (1994) szerint, míg a politikai átalakulás 6 hónap, a piacgazdaság átállása pedig 6 év, a politikai kultúra átalakulása 60 évet vesz igénybe (Bayer 2008: 46). Magyarországon a társadalom nyugat-európai jóléti kapitalizmusra vágyott, de a magyar gazdaság globálisan függő kapitalizmussá vált, hiszen nagyban a külföldi beruházásoktól és külföldi tulajdonú vállalatoktól függ a gazdasági teljesítményünk (Bayer 2008: 47). Emiatt is érthető, hogy – Bayer szóhasználatával – a politikai kapitalizmus a jellemző Magyarországra, amelyben az újraelosztás a politikai hatalom közvetítésével történik (Bayer 2008: 49). Ahogy Muraközy (2008: 167) kimutatta, az állami újraelosztás mértéke a 2000-es évek körül Magyarországon növekedésnek indult, főleg az újraelosztásban érdekelt érdekcsoportok nyomására (8. ábra), ilyen körülmények közt pedig a hatalom megszerzése és megtartása a kormányzást a racionalitás mellőzésére ösztönözte. Az újraelosztás kiugró mértéke Magyarország gazdasági fejlődését nagyban gátolta és a puha költségvetési korlát makrogazdasági értelemben tovább élt (Muraközy 2008: 162). Györffy (2014b) szerint a túlköltekezésen és a magas újraelosztáson alapuló modell nem fenntartható és régiós összevetésben is versenyhátrányt jelent. A magas újraelosztás ezen felül gyengíti az aktuális hatalom legitimitását, ami azt a közvélekedést erősíti, hogy a társadalmi egyenlőtlenségért a politikai osztály a felelős, így pedig a közvélemény a politikai osztály önzőnek tartja (Bayer 2008: 49).

A populizmus bizonyos szempontból a demokrácia természetes velejárója, hiszen a hatalom megragadása egyfajta népszerűségi verseny függvénye. Ami problémás, hogy a populista retorika a többi szereplőt gyakran nem tartja a választás legitim résztvevőjének (Győri 2008: 17). Ugyanakkor nem lehet egyértelműen kimondani a fentiek alapján, hogy a magyar politikai rendszerben a populizmus szétrombolta volna a demokratikus rendszert, azaz, ahogy Bayer (2008: 49) állítja, demokratikus deficit jönne létre. Itt említeném meg Wolfgang Merkel (2006) modelljét a hiányos demokráciákról, melyben Magyarország konszolidált demokráciának számít (Bayer 2008: 48). Von Beyme (1996) meglátása szerint egyébként a populisták a demokratikus politikának egyik alapvető funkcióját jól látják el, hiszen az emberek szorongásait és problémáit felismerik (Győri 2008: 45).

A populizmus tehát elsősorban nem feltétlenül a demokráciára jelenti a legfőbb veszélyt, hanem például érzelmi bizonytalanságot okoz a választópolgárok körében, kikezdi a hagyományos intézmények iránti lojalitást, valamint gazdasági illúziókat terjeszt, melyek szerint a multinacionális vállalatok irányítják a politikát és csak a határozott vezetés ki tud szakítani a globális folyamatokból (Győri 2008: 25). Jones (2007) szerint a populizmus problémája, hogy a politikai ingadozás veszélye miatt elmaradnak a hosszú távú reformok és gyors tüneti kezeléshez kell folyamodni a gazdaságban, ami a jobb teljesítmények csak az illúzióját adja (Győri 2008: 45). A Tárki kimutatta, hogy a populista retorika felerősödése egyértelműen gyengíti a közbizalmat és kedvezőtlen intézményi adottságokhoz vezet a fiskális politika szempontjából (Tóth 2009b: 18).

1.5 Két esettanulmány; a Tocsik-ügy és a Malév privatizációja

1.5.1 A Tocsik-ügy és értékelése²⁶

A Tocsik-ügy igen szerteágazó, bonyolult botrány volt, amely 1996-tól napjainkig közéleti témának számít. Volt egy önkormányzat és állam közti vagyonvita a belterületi földekkel kapcsolatban, ami végső soron az ügy kirobbantásához vezetett. A Németh-kormány intézkedései nyomán ugyanis a belterületi földek az önkormányzatokhoz kerültek, ezek a

²⁶ A Tocsik-ügyről Zolnay (1996) és Mihályi (2010 II.: 170-180) összefoglalóját használom elsősorban, előbbi az ügy kirobbanásának okait, utóbbi az ügy értékelését fejti ki részletesebben, további cikkek kiegészítésként szolgálnak

földek pedig az állami vállalatok vagyonmérlegében annyira jelentős részt képeztek, hogy privatizációjuk sokszor ahhoz vezetett, hogy az állam elvesztette a vállalat többségi tulajdonlását. Valamint, mivel jelentős összeget képeztek a Németh-kormány által önkormányzatokhoz juttatott földek, sokszor az önkormányzatok felelőtlen költekezéséhez vezetett az a várakozás, hogy megkapják a vagyont az államtól. További probléma volt a privatizációval, hogy a differenciált értékű, belterületen fekvő vállalati ingatlanok privatizációja növelte a területi egyenlőtlenségeket. Az Antall-kormány alatt annyi változtatás történt az ún. Csepi-képlet nyomán, hogy a vagyonmérleg passzíváját rávetítették az önkormányzatokra, ezzel az önkormányzatok által szerzett vagyon értéke csökkent.²⁷

Az önkormányzatok nem fogadták el az intézkedést és – a Legfelsőbb Bíróság precedensértékű ítéletének értelmében – sikeresen pert indítottak az állam ellen. Ebben a pereskedésben vett részt az MSZP-közeli Vektor-csoport,²⁸ az SZDSZ-közeli Horus Rt.²⁹ és Tocsik Márta is. (Mihályi 2010 II.: 171) Lényegében a kormányzat és az önkormányzatok között közvetítettek úgy, hogy a megegyezéssel az állam anyagilag jobban járt, mint az elvesztett perekkel járt volna, az önkormányzatokat pedig biztos bevételhez juttatták.³⁰ Mivel nagy mennyiségű és nagy összegű pénzekről volt szó, az általánosan meghatározott 10%-os tanácsadói részesedés összege több milliárdra rúgott (a Vektor 1,8 milliárdot, Tocsik 0,8 milliárdot kasszírozott). Az ellenzék és a sajtó által 1996-ban megszellőztetett ügy felháborodást váltott ki a közéletben, annál is inkább, mert Tocsik sikerdíjának jelentős részét a kormánypártok kasszájába juttatta. A meginduló bírósági eljárás során nem az volt a kérdés, hogy történt-e korrupció, hanem, az, hogy vajon csak egy jogszabályi rést használtak-e ki Tocsik Márta és társai, vagy pedig valóban történt jogsértés.³¹ Végeredményben több súlyos szabálytalanságra is fény derült (például sok esetben az önkormányzatok közgyűlése elé sem került a megegyezés és csak a polgármester írta alá),³² így a vagyonügynökség 4 tagját jogerősen elítélték. A legtöbb reflektorfényt az kapta, hogy Tocsik Mártát egy szocialista politikus állítólag megzsarolta, ezt a vádat végül a Legfelsőbb Bíróság 2003-ban elutasította,

27 A bekezdés forrása Zolnay (1996)

28 Vektor Pénzügyi Tanácsadó Rt., Vektor Bróker Rt.

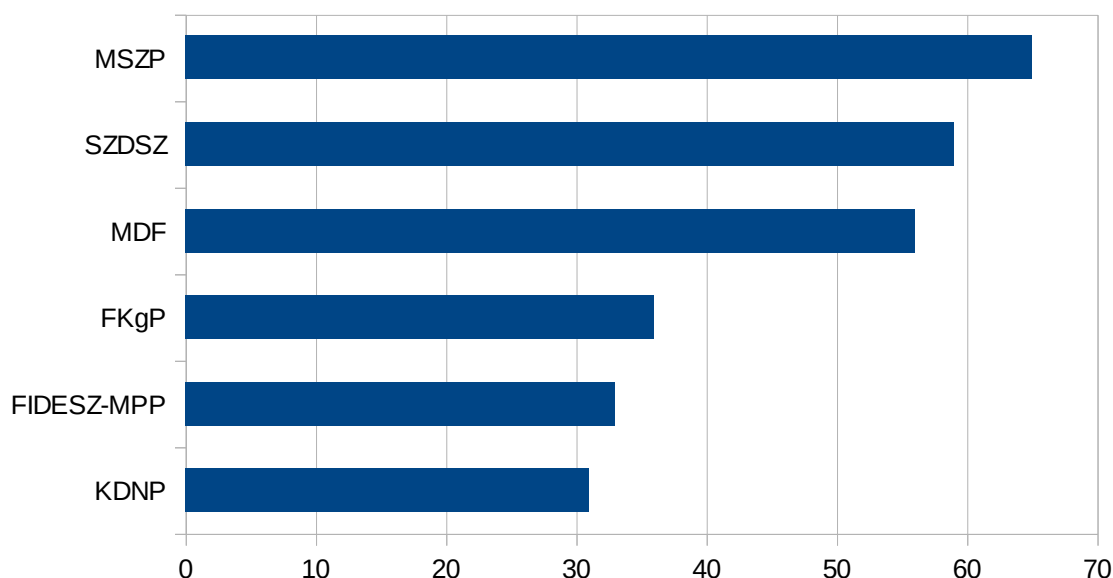
29 Ezt még a botrány kirobbanása előtt felvásárolta a Vektor

30 Hogy az önkormányzatoknak mennyire szüksége volt a pénzre, Debrecen esete példázza. A Vektor 17%-os sikerdíjról egyezett meg, és a polgármester alá is írta a szerződést, hiszen a város a fizetéseképtelenség határánál volt (Zolnay 2006)

31 Lásd Mihályi (2010 II.: 175-176)

32 További szabálytalanságok tételelesen: Mihályi (2010 II.: 178-179)

ezzel a bűnvádi per véget ért. A polgári peres eljárást 2008-ban zárták le lényegében, kimondva Tocsik bűnösségét, de a mai napig, Tocsik Márta halála után is folyik a számonkérés az ügyben.³³

9. ábra: A parlamenti pártok korrupciós indexe (melyik pártra jellemző a korrupció, a tisztázatlan pénzügyek – százfokú skálán): A Tocsik-ügy eredménye, hogy minden párt CPI indexe megemelkedett (Forrás: Medián 1996)

Az ügy jelentősen befolyásolta a közvéleményt, hiszen a Medián 1996-os felmérése³⁴ szerint a felnőtt lakosság 98%-a hallott az ügyről, ami, tekintve, hogy szeptember 19.-én robbant ki az ügy és október 29.-én publikálták a kutatást, jól mutatja az ügy volumenét. A kormány megítélése pénzügyi visszaélések szempontjából nagymértékben lezuhant, hiszen a válaszadók négyötöde tartotta felelősnek a kormányt a botrányért. A felmérés szerint az ügyet követő bizalmi válság mindegyik parlamenti pártot érintette, főleg a már kormányzati szerepet kapott pártokat (9. ábra).

A Tocsik-ügy megítélésre az is rányomta bélyegét, ahogy a közéleti szereplők reagáltak az ügy kirobbanását követően. Az ellenzék nyomására a tranzakciókért és a tanácsadók alkalmazásáért is felelő állami vagyonkezelő, az ÁPV Rt. teljes igazgatóságát, valamint a privatizációs miniszter is menesztették. A Tocsik-ügyben vizsgálóbizottság is felállt Deutsch

³³ Koós (2013)

³⁴ Medián (1996)

Tamás vezetésével, amely végül leadta jelentését, de ez az országgyűlési elfogadásig nem jutott el, ami a vizsgálóbizottságok hatékonyságát nézve egyáltalán nem meglepő.³⁵

A Tocsik-botrány következtében az SZDSZ támogatottsága drámaian csökkent, az MSZP-é kisebb mértékben, de ugyancsak (Mihályi II.: 177).³⁶ Ez részben annak is volt köszönhető, hogy Budai György SZDSZ közeli vállalkozó, illetve Boldvai László MSZP-s képviselő állítólag megzsarolták Tocsikot és ez mindkét pártra rányomta a bélyegét. A Tocsik-ügy politikai aktualitása nem hagyott alább, politikusok máig emlegetik³⁷ és sajtócikkekben utalnak rá, mint állatorvosi lóra.³⁸ A tocsikolás kifejezés elég hamar használatossá vált a közbeszédben, mint a politikai hatalom korrupt készpénzre váltása.

1.5.2 A Malév-privatizáció és értékelése³⁹

A Malév privatizációja, habár konkrét bünesettel nem hozható összefüggésbe, mégis kifejezetten sikertelennek mondható. Közéleti hatása korántsem akkora, mint az a Tocsik-ügy esetében tapasztalható volt, de éppen ezért alkalmasabb arra, hogy rámutasson a privatizáció közgazdasági kihívásaira.

A repüléssel foglalkozó szocialista nagyvállalati konglomerátumból kivált Magyar Légiközlekedési Vállalat 1992-ben alakult egyszemélyes részvénytársasággá. A társaság menedzsmentje a kezdetektől késleltetni akarta a privatizációt, mert korainak tartotta, de a kormány elhatározta azt, ezért menesztette a vezérigazgatót és még 1992-ben eladták a részvények 35%-át és a döntésekben való vétő jogát az Alitalia olasz légitársaságnak 76 millió USD tőkeemelés fejében. Azért nem a Lufthansát választották, mert a menedzsment félt attól, hogy a németek teljesen átveszik az irányítást, a kormány szempontjából pedig fontos szempont volt, hogy kevesebbet is kínált a Lufthansa, habár nagyobb nevű, jobban működő cég volt.

35 A vizsgálóbizottságok alacsony hatékonyságáról jó összefoglalást nyújt Magyar Péter cikke (Magyari 2002)

36 Ezzel egyet ért Kőszeg Ferenc is (Révész 2014)

37 pl. a Fidesz Tocsik-ügye Szilágyi György szerint a trafikmutyi (Magyar Hírlap 2013), Jávor Benedek szerint a földtörvény (ATV 2012)

38 pl. Hírszerző (2009), Véleményvezér (2013)

39 A Malév-privatizációt Mihályi tényszerűen összefoglalta (Mihályi 2010 I. 669-677), egyéb forrásaim a tárgyat illetően különböző internetes cikkek

A tárgyalások alatt már folytak sztrájkok a magasabb dolgozói bérezésért, mindenesetre a privatizáció részeként a vagyonkezelő a részvények 5%-ának megfelelő kedvezményes részvényvásárlási lehetőséget biztosított a dolgozóknak. Nem csupán a sztrájkok, de a lassú, nem hatékony működés is hátráltatta a céget, ugyanis az Alitalia a keleti piacok elvesztésével már nem volt érdekelt a Malév fejlesztésében. A magyar vagyonkezelő végül 1997-ben visszavásárolta az Alitalia részvényeit, de mivel a költségvetést átmenetileg tehermentesíteni akarták, ezért az MKB és az OTP segítségét is igénybe vették. A két bank a késleltetett vásárlásban nyújtott segítségével 10 millió dollárt nyert az üzleten, de az államnak nem csak ez a 10 millió USD volt költsége, hanem az árfolyamveszteség is, mivel csak 1999-ben jutott hozzá a részvényekhez.

Ebben az időben több sztrájk is következett, egyrészt a bérezés miatt, másrészt azért, mert a hírekben többször is felvetődött a Malév végelszámolása, hiszen egyre veszteségesebb lett. Az első Orbán-kormány viszont minden alkalommal kihúzta a céget a bajból, hiszen 2001-2002-ig 13,2 milliárd forintot hitelezett a Malévnek, de a privatizációt nem tudták megoldani. 2002 és 2006 között az állam újabb 16 milliárd forinttal segítette meg a vállalatot különféle formájú támogatásokkal, és bár következő kormány is több pályázatával próbálkozott, ezek főleg a kormánypárti politikusok indulása⁴⁰ és a pályázók közötti háttérmegegyezések⁴¹ miatt nem voltak sikeresek. A privatizációval kapcsolatos ellenzéki média-kampány az orosz szerepvállalás, a korrupció és a várható elbocsátások (a Fidesz 700 munkahely elvesztését vetítette előre) ellen megosztotta a kormányt és végül a valódi megoldást kínáló pályázatokat is kizárták.

2007-ben azonban újra indult a pályázaton az orosz AirBridge társaság és igen alacsony összegért, 200 millió forintért vette meg a teljesen eladósodott Malévet, fenntartva ugyanakkor a nemzeti tulajdonlás kritériumait. A vállalat eladósodása azonban tovább folytatódott, ezért egy orosz állami bank a VEB vásárolta be magát, amely 2007-2011-ig finanszírozta a Malév veszteségeit a magyar állammal együtt, összesen további 53 milliárd forinttal támogatva a vállalatot. A vállalatot nem sikerült nyereségessé tenni, ezért

40 Az egyik pályázaton induló ASI mögött az SZDSZ-es Virág Attila és az MSZP-s Tatár György állt, egy másik alkalommal pedig a pályázó ASBK több tulajdonosa is Gyurcsány Ferenc üzleti partnere volt (Mihályi I. 676-677)

41 Például a Demján Sándor érdekeltségébe tartozó Euroinvest és a kínai légitársaság a Hainan stratégiai együttműködést kötött a légitársaság ügyében, holott mindketten indultak a pályázaton

megegyeztek, hogy az orosz állami légitársaság az orosz Aeroflot veszi át az üzemeltetést, de ez a megegyezés ellenére sem történt meg. Mivel a cég állami támogatása miatt elindult kötelezettségszegési eljárás megállapította, hogy a közösségi joggal ellentétesen történt a Malév finanszírozása, a Malév gyakorlatilag fizetéseképtelenné vált 2010-re. Az oroszok eladták részvényeiket, a vállalatot pedig visszaállamosították.

A második Orbán-kormány a vállalat leállításáról döntött, azzal az indoklással, hogy éveken belül sem lehet nullszaldóssá tenni a vállalatot. A leállítás 2012-ben meg is történt, de a Malévre fordított állami költségek a felszámolással és a bérrendezéssel együtt újabb 58 milliárd forintot tettek ki. A hitelezők és a dolgozók még így is további követeléssel vannak az állam felé, hiszen a Malév bedőlésekor 165 milliárd forintos adósságot hagyott maga mögött, és tovább nehezítette a helyzetet, hogy még a Malév hagyatékának értékesítése is nehézségekbe ütközött.

A Malév tehát rengeteg állami ráfordítást igényelt, ami miatt kétszer is privatizálták, majd mindkétszer újraállamosították, de a vállalat helyzetére megoldás nem született és visszanézve egyértelmű kudarctörténet volt a Malév-privatizáció. A felelősöket keresve nyilván több álláspont létezik, hiszen a vagyonkezelőt és a politikai elitet is meg lehet nevezni, sőt talán nem túlzás állítani, hogy a döntéshozatalban valóban mindegyik oldal elkövetett hibákat, ugyanakkor sok, szereplőkön kívül álló körülmény is közrejátszott a Malév bedőlésében. Az értékelésben tehát mindegyik szempontot igyekszem megvilágítani.

A politikai elit felelősségére Tátrai Miklós a vagyonkezelő volt elnökének cikke mutat rá.⁴² Tátrai szerint a politikusok már a kezdetektől nem merték meglépni a cég elbocsátásokkal járó átszervezését, emiatt szűkültek le a lehetőségek a privatizációra, vagy bezárásra. Amikor az oroszok végül 2007-ben megkapták a vállalatot akkor sem ők, sem pedig a magyarok nem akarták beismerni, hogy a konstrukció eleve kudarcra volt ítélve. Magyar részről pedig csakis azért volt indokolt a cég eladása (Tátrai állítása szerint), mert az Európai Unió szabályok értelmében a magyar állam nem finanszírozhatta a veszteséges vállalatot. Úgy, hogy a VEB segítségével időlegesen megoldották a finanszírozást, újra lehetőség nyílt az átszervezésre, de egyrészt a közelgő 2010-es választások, másrészt az átszervezést követő orosz-magyar

42 Tátrai (2012)

diplomáciai feszültségtől tartva sem mertek lépni.

Fő tulajdonos	Kormány	Finanszírozó: Magyar Állam	Finanszírozó: VEB
<u>Abramovics</u> (2007/08)	Gyurcsány	0	15 milliárd
VEB (2009)	Gyurcsány	4 milliárd	3 milliárd
VEB (2009)	Bajnai	0	10 milliárd
Magyar Állam (2010)	Bajnai	12 milliárd	9 milliárd
Magyar Állam (2010/11)	Orbán	38 milliárd	0
Leállás után (állam által garantált hitelek)	Orbán	20 milliárd	0

10. ábra: A Malév finanszírozása 2007-től (Forrás: Tátrai 2012)

A vagyonkezelő felelősségére Budai Gyula kormánybiztos 2012-es jelentése ad rálátást.⁴³ Budai azt veti fel, hogy az ÁPV Rt. nem képviselte megfelelően a magyar állam érdekeit és itt felmerül a hűtlen kezelés gyanúja is, hiszen a jelentés szerint a 2007-es szerződés értelmében minden kockázatot és költséget a magyar állam viselt az AirBridge Zrt. helyett. A jelentés szerint valójában arra volt jó az AirBridge-el való megállapodás, hogy VEB bankot hozzásegítsék a tulajdonszerzéshez. A Malév-privatizációval kapcsolatban 2012-ben felállított vizsgálóbizottság jelentése⁴⁴ is ehhez hasonló eredményre jutott, olyan feltételezéssel élve, hogy a Malévet azért tették veszteségessé, hogy a privatizációt ezzel indokolják.

Végül mindenképpen érdemes említeni Mihályi (2010 I. 670-671) megfigyeléseit, melyek szerint a Malév közgazdasági szempontból súlyos problémákkal küzdött. Egyrészt a nemzetközi versenyben nehezen tudott fennmaradni, hiszen kis piaccal rendelkezett, ehhez nem csupán erőteljes racionalizálás, de növekedés is kellett volna. A növekedés azonban lehetetlen volt, hiszen a transzformáció következtében erősen sújtotta a tőkehiány, ami alapvető finanszírozási problémákhoz vezetett (11. ábra). További problémát jelentett, hogy egyetlen versenyelőnyét nemzeti tulajdonlás jelentette, ami amellet, hogy kormányközi (majd később EU-s) kedvezményeket kapott, korlátozó jelleggel is bírt, hiszen a részvények 50%-ának mindenképpen állami tulajdonban kell lennie. Ami már a kezdetektől megnehezítette a

⁴³ Budai (2012)

⁴⁴ Pécs ma (2014)

Malévvel kapcsolatos szakmai döntést, hogy nem a vagyonkezelő rendelkezett fölötté, hanem a Közlekedési Minisztérium, ez megnövelte a közvetlen kormányzati befolyást, így pedig a politikai szempontok előtérbe kerülését (Mihályi 2010 I. 670-671). Ezen problémák nagy része a Malévet egészen bedőléséig végigkísérték és ma is kérdés, hogy vajon megoldhatóak lettek volna-e ezek.

	Szállított utasok (millió fő)	Árbevétel (Mrd Ft)	Adózott eredmény (Mrd Ft)	Üzemi eredmény (Mrd Ft)
1994	1,6	34	-0,7	-
1995	1,6	44	0,2	
1996	1,9	56	0,3	-
1997	1,9	67	-2,5	-
1998	2	78	-0,7	-
1999	2	88	-5	-3,9
2000	2,1	105	-8,6	-10,9
2001	2,3	103	-7,5	-11,2
2002	2	101	-2,8	-4,5
2003	2,8	110	-13,5	-9,4
2004	2,5	120	-4,9	-6,2
2005	3,1	111	-1,3	-7
2006	-	123	-11,9	-12,4
2007	3	122	-0,2	-14,7
2008	3	-	-14,5	-15,1
2009	3,3	-	-25	-14

11. ábra: A Malév eredményei (Mihályi I.: 674)

2. A háromdimenziós modell

2.1 A háromdimenziós modell mibenléte és kiindulópontja

A bevezető részből kitűnt, hogy a dolgozat három alapfogalma önmagában túlságosan sok vonatkozással bír, amelyeket együtt látni nem egyszerű feladat. Tehát a dolgozat második része, a kiinduló hipotézis alapján, kapcsolatokat keres-e három, a privatizáció, a bizalom és a populizmus között. A célom pedig az, hogy modellezem a hipotézisben felvetett

hatásmechanizmust, így ezt a három alapfogalmat különálló tényezőkként kezelem, és különböző dimenziókból vizsgálom őket. Először politológiai, aztán közgazdasági, végül pedig a kettő egy határterületén, gazdaságpolitikai dimenzióból. Az eseteket is a felosztás miatt választottam így, hiszen a Tocsik-ügy politológiai vonatkozásai jelentősek, a Malév-privatizációnak pedig a közgazdasági vonatkozásai, mivel mindkét ügy erősen befolyásolta a gazdaságpolitikát, ezért gazdaságpolitikai dimenzióban mindkettőt meg tudom vizsgálni.

Ismételten hangsúlyozom, hogy a modellnek nem célja a teljes körűség, hiszen, amint a bevezetőben is említettem, csupán a hipotézisemben felvázolt hatásmechanizmust szeretném bemutatni, nagy vonalakban. Tehát azt, hogy a privatizáció folyamata bizalomvesztéshez vezetett, ez pedig a privatizációval kapcsolatos populizmust erősítette fel.

2.2. Politológiai dimenzió

2.2.1 A modell politológiai dimenziója

A magyarországi privatizáció egyik legfontosabb kérdését képezte a döntéshozók számára, hogy kinek privatizáljanak, hiszen a kedvezményezettek köre befolyásolhatta az éppen regnáló kormány politikai támogatottságát. A lakosság azonban elégedetlen volt az eredménnyel és igazságtalannak érezte a privatizációt, ez pedig jó részt a sajtóban megjelent korrupciós ügyekkel is magyarázható. Mindenesetre a közhangulat sokat romlott például a magántulajdon privatizáció következtében történő elterjedése által és a lakosság szembefordult a politikai elittel.

Nem csak a politikusok, hanem a napi politikához leginkább közel álló, népképviselői intézmények is bizalomhiánnyal küzdöttek, ami a legitimitás általános hiányához vezetett. Az a percepció pedig, hogy a korrupció, tisztességtelen magatartás, a szabályok kerülése tesz sikeressé, és a politikai elit a rendszerváltás új lehetőségei ellenére sem segít az emberek jólétén, az új rendszerből való kiábrándulást erősítette.

A populizmus a legitimitási deficitet kihasználva vertikális sémákat hozott a politikai törésvonalak értelmezésébe. Ezek a sémák jelentek meg a politikai osztály és a gazdasági elit kritikájában is. A populizmus a kormányzattól a lakosság számára hátrányos globális folyamatokkal való protekcionista szembefordulást, voluntarista politikát követelt. A populizmus sikerét mutatja, hogy a liberális politika rovására a kormányzati politikában végül meg tudott jelenni.

2.2.2 A Tocsik-ügy politológiai dimenzióban

Látható, hogy a Tocsik-ügyben az alapproblémát a privatizáció címzettje jelentette, hiszen az önkormányzatok a vállalati vagyonnal kevésbé tudtak hatékonyan gazdálkodni, ugyanakkor politikai szempontból az önkormányzatok súlya nagyobb volt, mint egy bármilyen vállalaté, ez indokolta kedvezményezésüket főleg (persze a kárpótlás érvén túl). Miután a sajtóban kirobbant az elsősorban privatizációs-korrupciós ügyet fedő Tocsik-botrány, a pénzügyi visszaélésekkel kapcsolatban is borúlátóbb lett a közvélemény, ami értelemszerűen romló közhangulatot is jelentett.

A pártok, mint népképviselői intézmények bizalomvesztése nyilvánvalóan hozzájárult a legitimációs deficit kialakulásához. Az, hogy a korrupció és a szabályok kijátszása útján milliárdokat szereznek egyesek, mégpedig a kormányzathoz kötődő privatizációs intézmény, az ÁPV Rt. közvetítésével, a korrump magatartás sikerességének percepcióját erősítette. Nem is véletlen, hogy az összes parlamenti párt korrupciós indexe romlott a Tocsik-ügy következtében, holott az ellenzéket nem lehetett közvetlen kapcsolatba hozni az üggyel. Ez a rendszerszintű bizalmatlanság növekedésére utal.

A tocsikolás, mint a politikai osztály korrump magatartásának megbélyegzése egy vertikális sémát jelöl, mely szembeállítja a népet az elittel, ez nyilván kritika a politikai elit felé. A vizsgálóbizottság azonnali felállítása pedig arra utal, hogy a kormányzatot voluntarista lépésre kényszerítették. A beavatkozásra ugyanis nem feltétlenül lett volna szükség, egyrészt a parlamenti vizsgálóbizottságok alacsony hatékonysága miatt, másrészt pedig, azért, mert az ügyet jogi úton is le lehetett folytatni, ahogy végül le is folyt. Ez a megoldás a populizmus kormányzatra gyakorolt hatására utal.

2.3 Közgazdasági dimenzió

2.3.1 A modell közgazdasági dimenziója

A privatizáció hozzájárult a magántulajdon elterjedéséhez, ami a magyar gazdaság globális integrációját illetően elengedhetetlen volt, továbbá a magántulajdon terjedésével megerősödött a magánszektor is. Az erős magánszektorra szükség volt a piaci koordináció gyors kialakítása érdekében, ugyanis a piaci koordináció nyitotta meg az utat a vállalkozói

szellemnek és az innovációknak, amelyek a hatékony piaci működést biztosítják. A hatékonyabb piaci működésre való átállás folyamata azonban a transzformációs válság jelenségét felerősítette, például a foglalkoztatás helyzetén keresztül.

A transzformációs válság eredményeképpen az átmenet percepciója igen negatív volt, ez hozzájárult a bizalom csökkenéséhez (bár a szocializmus öröksége és a várt jólét elmaradása is nagy szerepet játszott ebben). Az alacsony bizalmi szint megnövelte a tranzakciós költségeket és az ellenőrzést végző intézmények számát. Ebből következően a másokkal kapcsolatos negatív várakozások rombolták az erkölcsi normákat, ezért a gazdasági sikerességet a becstelenséggel azonosította a lakosság.

Mivel a lakosság számára nem a szabályok, normák követése volt a fő kritérium, a populisták több teret kaptak, akiknek globális folyamatokkal szembehelyezkedő gazdasági illúziói így jó talajra találtak. Ennek következtében a piacgazdasági normák helyett az állami újraelosztás lakossági igénye érvényesült. A növekedésnek induló állami szerepvállalás a kormányzatot nem racionális, hosszú távú megfontolásokat nélkülöző döntésekre ösztönözte, ez pedig kiszámíthatatlanná tette a makrogazdasági környezetet, hiszen a vállalatok így gyakran nem tudtak hosszú távra tervezni.

2.3.2 A Malév-privatizáció közgazdasági dimenzióban

A Malév, mint légitársaság kifejezetten jelentős tényező volt a magyar gazdaság globális integrációjában, ezért a globális verseny szempontjából is volt lényeges például az az állami finanszírozás tiltásáról szóló Európai Unió előírás. Tehát a körülmények ösztönözték az államot arra, hogy a magánszektor bevonja a tulajdonlásba, ez biztosította volna a légitársaság fejlesztését (azaz az innovációt) és nyereségesse válását. Azonban a transzformációs válság, mely a keleti piacok elvesztését is magába foglalja, megakadályozta, hogy a piacon hatékonyan működjön a vállalat, ezért sem volt sikeres az Alitalia tulajdonszerzése.

A sorozatos sztrájkok a Malévnél arra mutattak rá, hogy nem voltak elégedettek a dolgozók helyzetükkel, nem bíztak a menedzsment megoldásaiban és ebben az árszínvonal és a bérek egymáshoz viszonyított aránya is szerepet játszhatott. Valójában azonban a kormány sem bízott a szakmai vezetésben, azaz menedzsmentben és a vagyonkezelőben, ezért is történt

több igazgatócsere és a vállalattal kapcsolatos döntésekbe többször beleszóltak. Az utólagos értékelésnél is látszott ez az attitűd, hiszen a vagyonkezelő felelősségre vonását szolgálta Budai Gyula jelentése. A bizalom a vagyonkezelő részéről sem volt meg, hiszen többek között a politikusok vélhető szerepvállalása miatt nyilvánított eredménytelennek egyes pályázatokat. Így tehát látható, hogy a bizalom hiánya, mint tranzakciós költség járult hozzá ahhoz, hogy sokáig nem sikerült privatizálni a Malévet és ez idő alatt csak halmozódott az adósság. A többi szereplővel kapcsolatos negatív várakozások rombolták az erkölcsi normákat, erre utal Tátrai meglátása, hogy a politikai elit a megoldás felvállalása helyett csak a finanszírozás gondját akarta átruházni, valamint Budai meglátása is, hogy a vagyonkezelő nem képviselte megfelelően az állam érdekeit.

A lakosság számára azonban a fő szempontot nem ezek a problémák jelentették, hanem a munkahelyek száma, amit a Malév biztosított, ezért is talált jó talajra az ellenzék álláspontja (melyet később kormányon is hangoztatott), mely szerint a Malév állami kézben tartásával megőrizhetők a munkahelyek. Kérdés, hogy ez a gazdasági illúzió kategóriájába esik-e, de Mihályi (2010 I.) elemzése alapján erősen valószínűsíthető, hogy igen. Az tény viszont, hogy a privatizáció ebben a formában nem volt működőképes, ugyanis hivatalosan a vállalat nemzeti tulajdonban volt, ami azt is jelentette, hogy az állam nagy részben finanszírozta adósságait és üzemi veszteségét is. Az állami szerepvállalás akkor növekedett meg a privatizáció után, amikor látszott, hogy az orosz VEB bank kivonul a finanszírozásból, ez nyilván a vállalat bedőlésével fenyegetett. A piacgazdasági normák szerint az életképtelen vállalatnak be kellett volna dőlnie, de az állami szerepvállalás ezt felülírta és annak érdekében, hogy a vállalat rövidtávon fennmaradjon, újraállamosították a Malévet. Az állami beavatkozás tehát végig kísérte a Malév privatizációjának történetét, amely a kiszámíthatatlanná tett makrogazdasági környezet miatt befektetők számára egyre kevésbé tette kívánatossá a vállalat megvásárlását. Ezt mutatja, hogy míg az első tranzakció simán ment és 35%-nyi részvény fejében 76 millió USD nyereséget hozott, az 1997-es visszaállamosítás után 10 éven keresztül folytak a tárgyalások és a pályáztatások, míg sikerült vásárlót találni. Az AirBridge a fenti összegnek csak a töredékét fizette magasabb részesedésért. A második újraállamosítás után már esélytelen volt vevőt találni a Malévre, persze ebben nem csak az állam machinációi játszottak szerepet.

2.4 Gazdaságpolitikai dimenzió

2.4.1 A modell gazdaságpolitikai dimenziója

A gazdaságpolitikának elvi célkitűzése volt, hogy a privatizáció során ne csupán az egyszerű bevételszerzésre törekedjenek, hanem versenyképesebb gazdaság épüljön ki a fenntarthatatlan állami vállalatok értékesítésével, amit magas eladósodottság is indokolt. Ezek a prioritások kevésbé érvényesültek, hiszen a magánosítás folyamata a bevételek jelentős részét felemésztette, valamint az államháztartás folyó kiadásai is igényelték a forrást és a költségvetés is gyakran kiigazításra szorult. Így a rövid távú szempontok felülírták a hosszú távúakat.

A rövid távú gazdaságpolitikai szempontok elhatalmasodása odáig vezetett, hogy a gazdaságpolitikában észlelhető tűzoltás felcserélte a hosszú távú tervezést. Ennek a tendenciának hatása az intézményekbe vetett bizalmatlanságon is meglátszott. Az intézményi bizalom alacsony szintje pedig beindította az ördögi kört, amelynek első jele a szabálykövető normák hiánya volt, melyből a jelentős bizonytalanság és a rövid távú gondolkodás származott.

A gazdaságpolitika rövid távú szemléletével költségvetési egyensúlytalanságokat hozott létre, amelyen keresztül népszerű intézkedéseivel a választók megtartására és megszerzésére törekedett, így pedig elkerülje a politikai ingadozásokat a kormányzat. Ennek ára az volt, hogy elmaradtak hosszú távú strukturális reformok, következménye pedig, hogy felerősödött a populista retorika, mely meggyengítette a közbizalmat.

2.4.2 A Tocsik-ügy és a Malév-privatizáció gazdaságpolitikai dimenzióban

A Tocsik-ügy politológiai vonatkozásokban, a Malév-privatizáció közgazdasági vonatkozásokban bővelkedik, éppen ezért tartom megoldásnak, hogy a gazdaságpolitikai dimenzióban mindkettőt alkalmazzam a modell alátámasztására.

A Malév esetében egyértelmű volt a kormányzat szándéka, hogy a vállalat veszteségei ne az államháztartást terheljék, azonban elég hamar kiderült, hogy a fenntarthatósági szempontok kevésbé tudnak érvényesülni. A vállalat politikailag és pénzügyileg költséges racionalizálására nem került sor, viszont a privatizáció költségei elég hamar meghaladták a

privatizáció bevételeit, az egyszeri bevételek szempontja pedig már az első tranzakciónál érvényesült, hiszen az Alitalia mellett a magasabb hozzájárulás miatt döntöttek, holott a Lufthansa jóval tőkeerősebb és életképesebb volt.

A Tocsik-ügy esetében is végigkövethető a modell gondolatmenete, hiszen az erős önkormányzatok miatt a vállalatok adósságát az állam megtartotta, ugyanakkor a vagyonértékkel bíró belterületi földeket átadta, mindez az államháztartást terhelte. A vagyonvita során jelentős mennyiségű pénzt veszített az állam az eredeti helyzethez képest, amit a magánosítás folyamatának költségei közé lehet számítani. Az egyszeri költségvetési bevételek rövid távú szempontja itt nem az államnál, hanem az önkormányzatoknál érvényesült, amikor hajlandóak voltak a várható pénzüsszeg több mint tizedéről lemondani annak érdekében, hogy folyó kiadásait gyorsan fedezni tudják, erre legjobb példa Debrecen esete.

A gazdaságpolitika „tűzoltó” jellegét jól jellemzi, hogy a korrupciós ügy kirobbanása után azonnal menesztették a vagyonkezelő teljes igazgatóságát és a privatizációs minisztert is. Az ügyet követte az intézményi bizalom gyors csökkenése, ahogy a Medián kimutatta, hiszen a pártok iránti bizalom lecsökkent. Az ördögi kör beindulása pedig a szabálykövető normák hiányából (ami a Tocsik-ügyet egészében jellemezte) következő bizonytalanságon tükröződött. A bizonytalanság jelen volt, hiszen a vizsgálóbizottság felállítása és az, hogy az ügy 15 évig felszínen maradt, azt igazolja, hogy a döntéshozók nem tudtak mit kezdeni az üggyel.

A Malév esetében többször is történt „tűzoltó” jellegű beavatkozás az Alitalia kivonulása után, mégpedig akkor, amikor az állam különféle formában rövid lejáratú hitelekkel segítette ki a vállalatot, hogy megmentse a bedőléstől. Az EU csatlakozásunk után nyilvánvaló volt, hogy az állami finanszírozás szembemegy a közösségi joggal, de a szabálykövető normák hiányoztak a magyar gazdaságpolitikából. Emiatt továbbra is az rövid távú szempont érvényesült, mely szerint nem lehet hagyni a Malévet bedőlni, az azonban továbbra is bizonytalan maradt, mi lesz a Malévvvel. Az ördögi kör tehát itt is beindult, ami az intézményi bizalom hiányára utalt. Habár ebben az ügyben nem történt a Tocsik-ügyhöz hasonló közvélemény-kutatás, a befektetők érdektelenebbé válásába igen könnyen bele lehet látni,

hogy egyre kevésbé bíztak a vagyonkezelő és a kormányzat megoldásában.⁴⁵

Az ördögi kör folytatása a költségvetési egyensúlytalanságokban észlelhető, ahogy ez a Malév-privatizáció esetében is felvethető. A vállalat nagy terhet jelentett a költségvetés számára, de a vállalat kisegítését mégis vállalta a kormányzat például a sztrájkok, vagy a munkahelyek elvesztésével járó népszerűségvesztés megelőzésére. A Malév helyzetét illetően nem született megoldás, mert a strukturális reformok elmaradtak az évek során, sem racionalizálás, sem valódi privatizáció nem történt. A félmegoldások, mint az AirBridge bevonása csak ahhoz vezettek, hogy megerősödött a populista retorika, amely az elit korrupciójával és az emberek állásának elvesztésével riogatott. Azt az alternatívát kínálták a populisták, hogy az állami szerepvállalás megoldja a problémát, de a Malév újraállamosítása azonban csak arra volt elég, hogy az állam számolja fel a céget.

⁴⁵ Az ördögi kör logikája szerint egyébként a bizonytalanság következménye az alacsony beruházási szint, ez is alátámasztja a fenti vélekedést.

2.5 A modell összefoglaló táblázata

	(I) Politológiai dimenzió	(II) Közgazdasági dimenzió	(III) Gazdaságpolitikai dimenzió
Privatizáció	(1) Vita a privatizáció címzettjeiről	(1) Magántulajdon terjedése	(1) Fenntarthatósági prioritások
	(2) Privatizációs- korrupciós ügyek a sajtóban	(2) Átállás a piaci koordinációra	(2) Magánosítás folyamata
	(3) Romló közhangulat	(3) Transzformációs válság	(3) Egyszeri bevételek prioritása a költségvetési kiigazítások érdekében
Bizalom	(4) Legitimációs deficit	(4) Átmenet negatív percepciója	(4) „Tüzoltás” jelensége
	(5) Szabálykerülés sikerének percepciója	(5) Tranzakciós költségek és ellenőrző intézmények számának növekedése	(5) Intézményi bizalom csökkenése
	(6) Rendszerszintű bizalmatlanság	(6) Normaromboló negatív várakozások	(6) Ördögi kör beindulása: szabálykövető normák hiánya és bizonytalanság
Populizmus	(7) Vertikális populista sémák	(7) Gazdasági illúziók terjedése	(7) Költségvetési egyensúlytalanságok
	(8) Kényszer a voluntarizmusra	(8) Állami szerepvállalás növekedése	(8) Elmaradó strukturális reformok
	(9) Populizmus kormányzati megjelenése	(9) Nem kiszámítható környezet	(9) Populista retorika megerősödése

12. ábra: A modell összefoglaló táblázata

2.6 A modell forrástáblázata a 12. ábra alapján

	(I) Politológiai dimenzió	(II) Közgazdasági dimenzió	(III) Gazdaságpolitikai dimenzió
Privatizáció	(1) Mihályi 2010 I.	(1) Mihályi 2010 II.: 234-235	(1) Mihályi 2010 I.: 15
	(2) Mihályi 2010 II.: 148-183	(2) Kornai 1993	(2) Mihályi 2010 I.
	(3) Polonyi és Várnai 1994: 79-86	(3) pl. Boda, Laky és Szalai 1999: 20	(3) Báger és Kovács 2004: 136
Bizalom	(4) Györffy 2014: 99- 100	(4) Györffy 2014: 127- 129	(4) Györffy 2014: 54
	(5) Csepeli, Örkény, Székelyi és Barna 2005: 227-253	(5) Tóth 2009a: 25	(5) Plasser és Ulram 1995: 29-30
	(6) Györffy 2014: 119- 120	(6) Tóth 2009a: 28	(6) Györffy 2014: 51
Populizmus	(7) Bozóki 2003b: 136	(7) Györi 2008: 25	(7) Tóth 2009b: 12-19
	(8) Bayer 2008: 41	(8) Bod 2013: 181-184 és	(8) Györi 2008: 45
	(9) Pappas 2013: 9	(9) Muraközy 2008: 167	(9) Tóth 2009b: 18

13. ábra: A modell közvetlen forrásai

3. Konklúzió

3.1 Összefoglalás

A dolgozat bevezetőjében tulajdonképpen forrásfeldolgozás történt, bemutattam a dolgozat három alaptémáját azok magyar kontextusával együtt, ezután leírtam a két esetet, melyeket az empirikus vizsgálatához választottam. A tartalmi részben felállítottam egy modellt az elméleti rész nyomán, amely az esettanulmányi vizsgálat alapján jól alkalmazható volt hipotézisem alátámasztására. Végeredményben tehát kijelenthető, hogy a rendszerváltás utáni Magyarországon a privatizációnak valóban volt negatív hatása a bizalomra, egyes privatizációs ügyekből eredő bizalomvesztés pedig tényleg felerősítette a populista jelenségeket, azaz a hipotézisem helytállónak tűnik. Visszaulva az összefoglaló táblázat tartalmára, alapvetően az oszlopok mentén lefelé haladva valós összefüggésrendszert kapunk,

amelyet az esettanulmányok megfelelően igazolnak. Természetesen két esettanulmány alapján messze nem lehet következtetni arra, hogy összességében milyen volumenű volt ez a hatásmechanizmus, de ezen eseteknél egyértelmű az eredmény.

3.2 Következtetések

Számos ellentmondásos ügy nyomta rá bélyegét a magánosítás folyamatára. Természetesen vitatható, hogy egyes ügyekben valóban történt-e visszaélés, valamint, hogy milyen mértékű visszaélés történt, de a privatizáció a lakosság jelentős része számára legalábbis ellentmondásos részét képezi a rendszerváltozásnak.⁴⁶ A bizalom hiánya meglátszott a kormányzat gazdaságpolitikáján, mely sokszor a közgazdasági racionalitásokkal szemben populista lépésekre kényszerült. Mivel a bizalmi válság részben összefüggött a privatizációval, ezért a populizmus, a kormányzati gazdaságpolitikát tekintve, a privatizáció elutasításában és bírálataiban is megjelent.

A rendszerváltást követő privatizáció bizalom szintjére vonatkozó hosszú távú hatásai a dolgozat alapján megbecsülhető, ha nem is számszerűsíthető. A privatizációval összekapcsolt korrupció és a transzformációs veszteségek emléke, valamint az újra és újra előbukkanó gazdaságpolitikai tűzoltás, mind benne vannak a magyar társadalom tudatában. Ezek a privatizációval egy lapon említett jelenségek az interperszonális és az intézményi bizalom szintjére is hatással vannak.

A privatizációból eredő bizalomvesztés populizmust erősítő hatásaira is több jelenség utal. Ide lehet sorolni közbeszéd ma is élő sémáit a tocsikoló, korrupt elitről, az újraelosztás növelését követelő hangokat, valamint a kormányzat osztogató jellegű intézkedéseit a strukturális reformok helyett.

Természetesen felvetődik a kérdés, hogy a bizalomhiány és a populizmus elsősorban vajon a rendszerváltás során meghozott privatizációs döntések minőségéből adódnak-e. Erre átfogó választ a dolgozat alapján nem tudok adni, hiszen ehhez összehasonlító elemzésekre lenne szükség, de annyi bizonyos, hogy a rendszerváltás során tényleg történtek rossz privatizációs döntések, sokszor hibás konstrukciók valósultak meg. Ugyanakkor nem a magánosítás szándékával volt a baj önmagában, sőt, egyes esetekben éppen a privatizáció elhalasztása

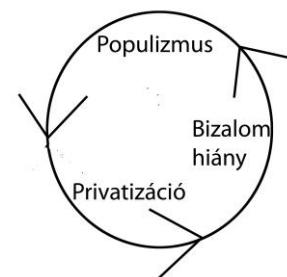
46 Egy véletlenszerűen kiragadott cikk szerint: „Magyarországon ugyanis az emberek többségének alapvetően három dolog jut eszébe a privatizáció szó hallatán: a nemzeti vagyon – általában külföldieknek történő – „elkótyavetyélése”, a korrupció, valamint a leépítések és a munkanélküliség.” (heol.hu 2005)

okozott problémákat. Az is egyértelmű, hogy sok mindent nem lehetett előre látni, hiszen a transzformációval egészen új rendszer jött létre, amelyben a döntésekre nem lehetett precedenst találni. A közgazdaság-tudományban konszenzus van arról, hogy a privatizációra nagy szükség volt és, habár a privatizáció egy árnyoldalát vizsgáltam, összességében a dolgozat alapján is kiderült, hogy soha nem önmagában a magánosítás volt a probléma. A felmerülő problémák legfeljebb a magánosítás módját érintik, akár hibás konstrukciókról, akár pedig korrupcióról volt szó. Elrontott rendszerváltásról a privatizációt illetően az általam felvetett negatív hatásmechanizmus ellenére egyáltalán nem beszélhetünk, Ezt számos privatizáció témakörében kutató, nagynevű szerző igazolta már.

3.3 Alternatív magyarázatok, fennmaradó kérdések

Az eredeti modellben a három jelenség egymásra hatását vizsgáltam, és arra jutottam, hogy az összefüggés lineáris, azaz a privatizáció negatívan hatott a bizalomra, az alacsony bizalmi szint pedig felerősítette a populizmust.

Felvetődhet a kérdés, hogy a tényezők egymásra hatásánál van-e visszacsatolás, ez újabb hipotézist igényelne, mely szerint a populizmus hatással volt az állami tulajdonnal kapcsolatos közpolitikai döntésekre. Kicsit pontosítva az alternatív hipotézist, indokolt lehet egy módosított ábrát alkalmazni, ugyanis a populizmus az állami szerepvállalást preferálva éppen, hogy ellenkezett a privatizáció gyakorlatával, ez pedig szerepet játszhatott a privatizáció leállításában és az állami szerepvállalás növekedésében.

14. ábra: Cirkuláris alternatív modell

Az eddigi magyarázatoknál azt feltételeztem, hogy a hatásmechanizmus kiváltója a magánosítás folyamatában keresendő. Lehetséges azonban, hogy a bizalom hiánya társított eleve negatív percepciókat a privatizációhoz, ezért vették észre, illetve nagyították fel a privatizációval kapcsolatos ellentmondásokat, visszaéléseket. Az összefüggés feltárásához azonban külön kutatásra lenne szükség.

A dolgozat eredménye annak ellenére, hogy lényegében a hipotézisnek megfelelő, számos kérdést vet fel. A kérdések első csoportja arra irányul, hogy *miben hibáztunk*, a másik csoportja, hogy *mit lehet kezdeni a helyzettel most*.

Miért nem tudták elkerülni a korrupciós ügyeket? Hogyan lehetett volna kezelni a lakosság demokratikus rendszerből való kiábrándulását? Miért nem tudták csökkenteni az átmenet negatív percepcióját? Ki a felelős a hosszú távú megfontolások elvetéséért? Miként kellett volna a transzformációs válság közepén megtartani a költségvetési egyensúlyt?

Hogyan lehet visszaszerezni a népképviselői intézmények legitimációját? Le lehet-e győzni a vertikális populista sémákat? Szembe kell-e szállni az újraelosztás lakossági igényével? Milyen eszközökkel lehet eloszlatni a gazdasági illúziókat? Hogyan szálljon ki a kormányzat az intézményi bizalmatlanság ördögi köréből? Meg lehet-e tartani a választókat strukturális reformok elvégzése közben?

3.4 További kutatási irányok

A dolgozat, ahogy a következtetésekből leírtam, csak korlátozott mértékig volt képes alátámasztani a felvázolt modellt, mivel csupán két esetet vizsgált meg. Nyilván bővebb terjedelmű munkát igényel, de a modell összefüggésrendszerének jelentőségét és mértékét fel lehetne mérni számosabb eset vizsgálatával. Ha a modell széleskörűen alkalmazhatónak bizonyul, akár közpolitikai döntések során is felhasználható lehet.

Ha nem a dolgozat egészét tekintjük, hanem résztémákra bontjuk, akkor a dolgozat által leírtak felhasználhatók például a privatizáció témakörében készülő, politikatudományi munkákhoz. A bizalom kutatásában az állampolgári attitűdök kormányzással való összefüggéseinek feltárásához jelenthet segítséget a dolgozat. A populizmus fogalmának normatív és leíró használatának elkülönítése véleményem szerint ma is kihívást jelent a populizmus kutatóinak, a dolgozat az ilyen igénnyel vizsgálódó kutatók számára talán szintén felhasználható.

3.5 Megoldási javaslatok

A bevezetőben említettem néhány véletlenszerűen kiemelt, tárgyhoz kapcsolódó, hazai közbeszéd által tárgyalt jelenséget. Természetesen az említett jelenségek érzékenysége, tapasztalatlanságom, a tudományos szemléletmód és nem kevésbé az általam tárgyalt téma terjedelme is nagy óvatosságra int azzal kapcsolatban, hogy a megalapozottság látszatával állást foglaljak specifikus ügyekben, vitákban. Annyit azonban tehetek, hogy a dolgozaton keresztül értelmezem ezeket.

A demokrácia elfogadottságán valóban lehetne javítani hazánkban és ez jórészt a politikai elit felelőssége. A közpolitikai döntéseket, akár az állami vagyont illetően is, nagyobb felelősséggel, transzparenciával kellene meghozni, jobban odafigyelve a hosszú távú szempontokat hangsúlyozó szakmai tanácsokra. Természetesen mindig létezik aktuális politikai érdekeknek megfelelő szakmai vélemény, de sajnos gyakran nem a kényelmes döntés igazolódik be hosszú távon (ahogy például a Malév eseténél is látható volt). Ennek veszélye, hogy a dolgok működése miatt elégedetlen lakosság és a negatív közhangulat könnyen megtépázhatja a magyar demokrácia presztízsét.

A paternalizmus működését illetően a mindenkori kormányzat felelőssége, hogy az állami szerepvállalás a magyar társadalom ügyeiben (így vagyonában, jövedelmében is) igen magas és nem véletlen, ha ez az önszerveződést korlátozza. Az sem mindegy, hogy a kormányzat és az ellenzék racionális irányba viszi-e a közbeszédet, vagy az erőteljes polarizáció miatt a közvélemény nem jut olyan információkhoz, amely segítené egy adott ügy megalapozott elbírálásában. Ha a lakosságot populista retorikával arra szocializálják, hogy érzelmi alapon válasszon, nem csoda, ha a paternalista allűrök állandósulnak és a kormányzattól teljes körű megoldásokat várnak az emberek.

A bizalom feltétele, ahogy még a dolgozat elején említettem, a normák elfogadása és a szabálykövető magatartás. A magyar demokrácia elitje számára ezért fontos, hogy legalább egy alapvető minimumot betartson, hogy ez által a bizalom légköre ne csupán a társadalmon belül, hanem az intézményeket illetően is fejlődjön.

4. Felhasznált irodalom

Arrow, Kenneth (1972): "Gifts and exchanges." *Philosophy and Public Affairs*. 2013/4. 343-362.

ATV (2012. május 5.): Jávör: „az Orbán-kormány Tocsik-ügye” - Brüsszelben is téma lehet a földbérlet http://www.atv.hu/belfold/20120505_az_orban_kormany_tocsik_ugye_brusszelben_is_tema_lehet_a_foldugy?source=hirkereso Letöltve: 2015. január 6.

Bayer József (2008): A populizmus kísértése az új demokráciákban In: A demokrácia deficitje, avagy a deficit hatalomgyakorlás / szerk. Csefkó Ferenc és Horváth Csaba; [...szerzői: Ádám Antal et al.] ; [közread. a] Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar - Pécs: PTE ÁJK : Pécs-baranyai Értelmiségi Egyes, 39-52.

Báger Gusztáv és Kovács Árpád (2004 I.): Privatizáció Magyarországon. Budapest, ÁSZ Fejlesztési és Módszertani Intézet.

Beetham, David (1991): *The Legitimation of Power*. London: Macmillan.

Beyme, Klaus von (2007): *Parteien im Wandel. Von den Volksparteien zu den professionalisierten Wählerparteien*. Westdeutscher Verlag, Wiesbaden

Bod Péter Ákos (2013): Válság, populizmus és a szociális piacgazdaság újrafelfedezésének esélye, In: Magyar szemle 2013/5-6., 179-188.

Boda Dorottya, Laky Teréz és Neumann László (1999): A privatizáció foglalkoztatási hatásai. Számadás a tálentumról sorozat. (Laky Teréz kivonata) Budapest, ÁPV RT.
<http://people.mokk.bme.hu/~kornai/laky/Cikk/szamadas.pdf> Letöltve: 2015. január 6.

Boda Zsolt (2009): Legitimációs és bizalmi deficit a magyar politikai rendszerben, In: Bayer József – Boda Zsolt (szerk.): A rendszerváltás húsz éve. Változások és válaszok, Budapest, MTA PTI – L'Harmattan), 301-317

Boda Zsolt és Bayer József (2009): A rendszerváltás húsz éve: változások és válaszok. Budapest, L'Harmattan Kiadó

Boda Zsolt és Medve-Bálint Gergely (2012): Intézményi bizalom a régi és az új demokráciákban. In: Politikatudományi Szemle 2012/2. 27–54.

Borbándi Gyula (1993): Fogalomzavar a populizmus körül, In: Forrás 1993/2, 56-66.

Bozóki (1994): Vázlat három populizmusról: Egyesült Államok, Argentína és Magyarország, In: Politikatudományi Szemle 1994/3, 33-68.

Bozóki András (2003a): Politikai pluralizmus Magyarországon, Budapest, Századvég, 246-290

Bozóki András (2003b): Politikai ideológiák In: Gallai Sándor – Török Gábor (szerk.): Politika és politikatudomány, Budapest, Aula, 94-146.

Budai Gyula (2012): Malév Magyar Légiközlekedési Zrt. privatizációja
http://elszamoltatas.kormany.hu/download/6/59/20000/mal%C3%A9v_%C3%B6sszefoglal%C3%B3jelent%C3%A9s.pdf Letöltve: 2015. január 6.

Buzalka, Juraj (2004): Is rural populism on the decline? Continuities and Changes in Twentieth Century Central Europe – The Case of Slovakia, Sussex European Institute, Working Paper No. 73.

Campbell, William Ross (2004): The Sources of Institutional Trust in East and West Germany: Civic Culture or Economic Performance? German Politics, 13(3), 401–418.

Canovan, Margaret 1981: Populism. New York, Junction Books

Chikán Attila (2012): Bizalom és versenyképesség. In: Muraközy szerk.: A bizalmatlanság hálójában. A magyar beteg. Budapest, Corvina Kiadó, 102-114.

Csaba László (1994): Az összeomlás forгатókönyvei. Budapest, Figyelő.

Csaba László (2008): Az újfajta makroökonómiai populizmus. In: Pénzügyi szemle 2008/4, 592-606.

Csepe, György, Örkény Antal, Székelyi Mária és Barna Ildikó (2005): "Sikervakság: szociálpszichológiai akadályok a piacgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában" In: Kornai János, Bo Rothstein és Susan Rose-Ackerman (szerk.): Tisztesség és bizalom a poszt szocialista átmenet fényében: A társadalmi bizalom megteremtése a poszt szocialista átmenet időszakában, , Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest 227-253.

Dahrendorf Ralf (2007): Acht Anmerkungen zum Populismus <http://www.eurozine.com/articles/2007-09-18-dahrendorf-de.html> Letöltve: 2015. január 6.

Easton, David (1965): A Systems Analysis of Political Life. New York, John Wiley and Sons

Easton, David (1975): "A Re-Assessment of the Concept of Political Support." British Journal of Political Science. 1975/4. 435-457.

- Fukuyama, Francis (1996): Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity. London, Hamish Hamilton.
- Fukuyama, Francis (2007): Bizalom. Európa Könyvkiadó Kft., Budapest
- Györfy Dóra (2012): Bizalmatlanság és gazdaságpolitika. Hajlamok és ellenszerek. In: Muraközy szerk.: A bizalmatlanság hálójában. A magyar beteg. Budapest, Corvina Kiadó, 56-81.
- Györfy Dóra (2014): Bizalom és gazdaságpolitika: Fejezetek az euró történetéből. Budapest, Doktori Értekezés (Az értekezés angol nyelvű eredetije: Györfy Dóra: Institutional Trust and Economic Policy, Budapest; New York: CEU Press)
- Györfy Dóra (2014b március 21.): Forradalom a status quo-ért: megérte?, <http://www.portfolio.hu/gazdasag/forradalom-a-status-quo-ert-megerte.10.196661-2.html> Letöltve: 2015. január 6.
- Györi Gábor (2008): Populizmus és kormányzás, Budapest, Demos
- Gyurácz Ferenc (1992): A populizmus értelmezéseiről In: Hítel 1992/1., 32-43.
- Heol.hu (2005. augusztus 9.) Elszállhat a Malév privatizációja <http://www.heol.hu/orszag-vilag/velemeney/elszallhat-a-malev-privatizacioja-19606> Letöltve: 2015. január 6.
- Hírszerző (2009. október 2.): New York-ig érnek a Tocsik-ügy számai <http://csepele.info/?p=6575> Letöltve: 2015. január 6.
- HVG (2003. április 8): Tocsikolás <http://hvg.hu/itthon/00000000004B659D/> Letöltve: 2015. január 6.
- HVG (2009 szeptember 2.): Kecskeméti Mercedes-telkek: újabb Tocsik-ügy a láthatáron?, <http://propeller.hu/itthon/709790-kecskemeti-mercedes-telkek-ujabb-tocsik-ugy-a-lathataron> Letöltve: 2015. január 6.
- Jones, Erik (2007): Populism in Europe, SAIS Review 2007/1., 37-47.
- Koós Szabolcs (2013. november 8.): Örökösökön hajtának be Tocsik százmillióit, Blikk, http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/orokosokon-hajtanak-be-tocsik-szazmillioit-2220303 Letöltve: 2015. január 6.
- Jámbor András (2012. június 1.): A kulcsszó: rendszerváltás, Kerrős Mérce, http://magyarinfo.blog.hu/2012/06/01/a_kulcsszo_rendszervaltas Letöltve: 2015. január 6.
- Kornai János (1993): A szocialista rendszer: Kritikai politikai gazdaságtan, HVG, Budapest 430-483.
- Laki Mihály és Szalai Júlia (2004): Vállalkozók vagy polgárok? Budapest, Osiris
- Magyar Hírlap (2013. szeptember 19): Jobbik: a trafikmutyi a Fidesz Tocsik-ügye <http://archivum.magyarhirlap.hu/jobik-a-trafikmutyi-a-fidesz-tocsik-ugye> Letöltve: 2015. január 6.
- Magyar Péter (2002): Vizsgálóbizottságok: sok botrány, kevés eredmény, Origo, 2002. július 8. <http://www.origo.hu/archivum/20020708vizsgalobizottsagok.html> Letöltve: 2015. január 6.
- Major Iván (2005): „Kissé megkésett vállalkozás” (Laki – Szalai [2004] könyvének ismertetése). Közgazdasági Szemle 2005/12.
- Medián (1996): A Tocsik-ügy: A korrupciós ügyek és a pártok a közvéleményben <http://median.hu/object.a98d703b-023c-44ff-b678-d2847aa3b603.ivy> Letöltve: 2015. január 6.
- Merkel, Wolfgang (2006): Defekte Demokratie, Band 2: Regionalanalysen. Wiesbaden, VS Verlag für

Sozialwissenschaften (zusammen mit Hans-Jürgen Puhle, Aurel Croissant und Peter Thierry).

Mihályi Péter (2010 I. és II.): A magyar privatizáció enciklopédiája (2010) Pannon Egyetemi Kiadó és az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének közös kiadásában. I. és II. kötet

Mishler, William és Rose, Richard (2001): "What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-communist Societies." Comparative Political Studies 34(1): 30-62.

Möllering, Guido (2001): The nature of trust: From Georg Simmel to a theory of expectation, interpretation, and suspension. Sociology 2001) 35(2), 403–420.

Muraközy (2008): Magyarország felemelkedése és hanyatlása. In: Közgazdasági Szemle 2008/1 <http://www.epa.hu/00000/00017/00145/pdf/05esmurakozy.pdf> Letöltve: 2015. január 6.

Pécs ma (2014 május 28.): Direkt ment tönkre a Malév? <http://www.pecsma.hu/csemege/direkt-ment-tonkre-a-malev/> Letöltve: 2015 január 6.

Pew Global Attitudes Survey (2009): End of communism cheered but now with more reservations, <http://www.pewglobal.org/2009/11/02/survey-methods-39/>, <http://www.pewglobal.org/2009/11/02/chapter-4-economic-values/>, valamint <http://www.pewglobal.org/2009/11/02/chapter-3-evaluating-democracy/> Letöltve: 2015. január 6.

Plasser, Fritz és Ulram, Peter (1995): Demokratikus konszolidáció: Kelet-Közép-Európában: Politikai bizalom és rendszertámogatottság. In: Politikatudományi Szemle 1995/1., 21-42.

Polonyi Gábor és Várnai Gábor (1994): Privatizáció. Tények és vélemények. Budapest, Társi – ÁVÜ

Révész Sándor (2014. június 22.): Alkotmányos jobboldalnak nyoma sincs, de baloldallal is alig, interjú Kőszeg Ferencsel, nol.hu <http://nol.hu/belfold/koszeginterju-1469687> Letöltve: 2015. január 6.

Rosanvallon, Pierre (2008): Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust. Cambridge, Cambridge University Press.

Savas, S. Emanuel (1993): Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból? Budapest, Akadémiai Kiadó

Szabó Máté: A „nép” és az „elit” populista szembeállítás, mint mobilizációs keretértelmezés (frame) Magyarországon 1989 előtt és után. In: Politikatudományi Szemle 2003/4., 143-166.

Takis S. Pappas (2014). Populist Democracies: Post-Authoritarian Greece and Post-Communist Hungary. Government and Opposition 49 (1), 1-23.

Tátrai Miklós (2012. február 13.): Vakrepülés, zuhanás: a Malév csődjének története, Egek ura blog http://egekura.nolblog.hu/archives/2012/02/13/Vakrepules_zuhas_a_Malev_csodjenek_tortenete_-_Tatrai_Miklos_irasa/ 2015. január 6.

Tóth István György (2009a): "Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében." A "Gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei" című kutatás zárójelentése. Budapest: Társi. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_elemzeszaro_toth.pdf. Letöltve: 2015. január 6.

Tóth István György (2009b): Váltoállítást: szemléletváltás és megvalósítható intézményi reformok egy fenntartható növekedési pálya érdekében, zárótanulmány, Társi <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b252.pdf> Letöltve: 2015. január 6.

Tölgyessy Péter (2014 december 22.): Ki tudja hol áll meg?, Index, http://index.hu/belfold/2014/12/22/tolgyessy_peter_elemzes_elso_resz/ Letöltve: 2015 január 6.

Török Ádám, Györfy Ágnes és Hernádi Ilona (2007): "Közbeszerzés, piacműködés és az állam pénzügyi érdekek védelme." Pénzügyi Szemle. 2007/1. 5-34.

Transparency International: Corruption Perceptions Index http://www.transparency.org/research/cpi/cpi_early/0/
Letöltve: 2015 január 6.

Uslaner, Eric M. (1999): "Democracy and Social Capital." In: Warren, Mark E. szerk.: Democracy and Trust. Cambridge: Cambridge University Press. 121-150.

Uslaner, Eric (2008): "Trust as a Moral Value." In: Castiglione, Dario, Jan W. van Deth and Guglielmo Wolleb szerk.: The Handbook of Social Capital. Oxford: Oxford University Press. 101-121.

Véleményvezér (2013. április 8.): Még mindig a Tocsik-ügyek országa vagyunk http://velemenyezer.blog.hu/2013/04/18/meg_mindig_a_tocsik-ugyek_orszaga_vagyunk Letöltve: 2015. január 6.

Voszka Éva (2003): Versenyteremtés alkuval. Budapest, Akadémiai Kiadó

von Beyme, Klaus (1996): Transition to Democracy in Eastern Europe, London: Palgrave Macmillan

Wagner, Alexander F., Friedrich Schneider és Martin Halla (2009): "The Quality of Institutions and Satisfaction with Democracy in Western Europe — A Panel Analysis." European Journal of Political Economy. 2009/1. 30-41.

Wirth Zsuzsanna (2013. május 28.): Kádár János olyan jól csinálta, hogy nem tudunk leszokni róla, Origo, <http://www.origo.hu/itthon/20130527-en-szeretem-kadart-o-a-magyarok-nagy-jotevoje.html> 2015. január 6.

Whiteley, Paul (2000): "Economic Growth and Social Capital." Political Studies. 2000/3. 443-466.

World Bank: Worldwide Governance Indicators <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>
Letöltve: 2015. január 6.

Zmerli, Sonja–Newton, Ken (2008): Social trust and attitudes toward democracy. Public Opinion Quarterly, 72(4), 706–724.

Zolnay János (1996): A Tocsik-botrány In: Beszélő 5. évf. 7-8. szám <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-tocsik-botrany>
Letöltve: 2015. január 6.